

„A proletárforradalom viharadai vidéken”

A Tanácsköztársaság somogyi vezetőinek kapcsolati hálózata

Jelige: *jelenidő*

Pécs, 2023.

Tartalomjegyzék

Bevezetés. Kapcsolatok és hálózatok, centrumok és perifériák	3
<i>Kapcsolatok, hálózatok, történetírás</i>	<i>3</i>
<i>(Hatalmi) centrumok és perifériák</i>	<i>5</i>
<i>A hálózatelmélet alapfogalmainak adaptálása</i>	<i>7</i>
Felhasznált források.....	8
<i>Szakirodalom.....</i>	<i>8</i>
<i>Levéltári források</i>	<i>9</i>
A „mintamegye” – 1919 rövid politikátörténete Somogyban	10
Utak Leninhez – kapcsolatok a centrális erőterhez.....	11
Szürke eminenciások a Visegrádi utcából.....	14
<i>Klémens Béla.....</i>	<i>15</i>
<i>Pusztai Gazda Jenő.....</i>	<i>15</i>
<i>Győrffy Antal</i>	<i>16</i>
Latinca Sándor helye a kapcsolati hálózatban	19
<i>Somló Dezső</i>	<i>19</i>
<i>Hamburger Jenő.....</i>	<i>20</i>
<i>FÉKOSZ</i>	<i>21</i>
<i>Kun Béla</i>	<i>23</i>
<i>Győrffy Antal és Pusztai Gazda Jenő</i>	<i>24</i>
A helyi szociáldemokraták helye a kapcsolati hálózatban.....	25
<i>Tóth Lajos.....</i>	<i>26</i>
<i>Kovács Miksa</i>	<i>26</i>
<i>„Jobboldaliak”</i>	<i>28</i>
<i>Éretlen tacsók és kigazdabarátt konzervatívok. A helyi vezetők konfliktusai a pártküldöttekkel</i>	<i>28</i>
Következtetések	29
<i>Miért Latinca Sándor lett Somogy vármegye forradalmi kormányzótanácsai biztosa?</i>	<i>29</i>
<i>Kommunisták, bolsevikok, forradalmi szocialisták? – a vármegye vezetőinek ideológiai besorolhatósága</i>	<i>31</i>
<i>A „helyiek” háttérbe szorulása</i>	<i>33</i>
Összegzés	34
Felhasznált források és irodalom	36
<i>Levéltári források jegyzéke.....</i>	<i>36</i>
<i>Forráskiadványok, visszaemlékezések</i>	<i>36</i>
<i>Feldolgozások</i>	<i>37</i>

Bevezetés. Kapcsolatok és hálózatok, centrumok és perifériák

Kapcsolatok, hálózatok, történetírás

A hálózattudományos szemlélet napjaink bölcsészettudományos gondolkodásának meghatározó jelenségévé vált, alkalmazása az új megközelítésekre nyitott történész-műhelyekben széles körben terjedt el, a tágabban vett tudományos életben pedig (elsősorban Barabási Albert-László munkásságának eredményeképpen) valóságos trenddé vált.¹ A komplex rendszerek megértésére a megközelítés hívei szerint a hálózattudomány hivatott, a 21. század pedig Stephen Hawking és Barabási szerint is – „*a komplexitás százada lesz*”.² A hálózat képzete tehát megállíthatatlanul formálja át a társadalomról és a természetről való gondolkodás módozatait, frissíti fel a különböző diszciplínák hagyományos megközelítéseinek terméketlenné váló talajrétegeit. A történettudományban magyar nyelven számos esettanulmány mellett több figyelemreméltó módszertani összefoglalás is született, ami a hálózati megközelítés adaptálását volt hivatott megkönnyíteni, illetve létjogosultságát elismertetni a történetstársadalom számára.³ Kiemelendő az a Luxemburgban megjelenő folyóirat (*Journal of Historical Network Research*), amely a történeti hálózat kutatás eredményeinek publikálására jött létre a nemzetközi történész-olvasóközönség számára.⁴ Hiányzik azonban egy olyan kritikai nézőpontból kiinduló módszertani keretrendszer, amely hajlandó szembe nézni a múltbéli hálózataok feltérképezésének korlátozott lehetőségeivel is..

Jelen dolgozat célkitűzésének megvalósításához a forrásadottságok távolról szólva sem ideálisak. Az információk egymástól elszigetelve találhatók meg, eltérő céllal keletkezett forrásokban, történeti rekonstrukciókban, visszaemlékezésekben, amelyek esetenként akár fél évszázaddal és számos történelemszemléleti rendszerváltással az események után lettek lejegyezve. Milyen kapcsolati hálózatot tárhatunk tehát fel tehát így? Az új megközelítés, új kérdésfeltevés alkalmazása éppen ebben lehet segítségünkre. Kiemelhet az információk rengetegéből néhány korábban jelentéktelennek tűnt vonatkozást és olyan rejtett mintázatokat rajzolhat ki a források és események halmazában, amelyeket korábban nem tudtunk logikai keretbe illeszteni.

Az információk új logikával történő újrendezése – jelen esetben a társadalmi (társas) hálózatrendszerek logikája szerint – szükségszerűen hoz létre egy új elbeszélési módot. Az új

¹ A címben szereplő idézet: Mészáros 1966, 57.

² Stephen Hawkingot idézi Barabási 2016, 39.

³ Lásd pl. Kovács 2012 és Rab 2019.

⁴ *Journal of Historical Network Research*. Luxembourg, 2017–2021. (jhn.uni.lu, letöltés: 2022. október 2.)

narratíva új kérdések megválaszolására, új tényezők kiemelésére teszi alkalmassá a szöveget, melyen keresztül a történész a történelmet megragadni kívánja. Létezik bizonyos szkepszis a természettudományos törvényszerűségek társadalomtudományokba való „importálásával” kapcsolatban. A vád azonban abban az esetben nem megalapozott, ha a módszert egy szöveg- és forrásközpontú, nyelvi elbeszélés logikai szervezőelemének képzeljük el, amely képes a megválaszoltnak tekintett történelmi kérdéseket eredményesen újraértelmezni. A rendelkezésre álló történeti magyarázatok számát bővíteni egyébként is kívánatos a történész számára, ugyanis „*hasznos, ha a történész azon nyomban többféle történeti magyarázattal is szolgál olvasójának, hogy ezek önkényessége rögtön szembeűnő legyen annak számára*”⁵ – fogalmaz Szijártó M. István. Elkerülendő viszont, hogy munkájában pusztán hálózati nyelvre fordítson korábban is ismert és leírt viszonyokat, ebből ugyanis – Z. Karvalics Lászlóval egyetértve – „*semmilyen heurisztikus többlet nem származik*”.⁶

A hálózatkutatás egyik előnye lehet, hogy alkalmas arra, hogy a formalitás és informalitás határait áthágja és a korábbi lehetőségeink szerint csak formálisan elképzelhető fogalmak helyett (pl. közigazgatási egység vagy hierarchiában elfoglalt helyzet) olyan informálisan létező fogalmakat alkossunk, amelyek jobban leírják a valós társadalmi viszonyokat. Erre példa lehet John Arundel Barnes ausztrál antropológus vizsgálata egy norvég halásztársadalomról, amelyben megállapította, hogy a személyes kapcsolatok hálózatának feltérképezése jobban leírja annak társadalmi szerkezetét, mint a formális, közigazgatási határok mentén történő.⁷

A Tanácsköztársaság somogyi vonatkozásait tárgyaló helytörténeti irodalom jelentősen elévültnek tekinthető. A legfrissebb feldolgozások óta eltelt hosszú idő nemcsak arra ad okot, hogy a Kádár-rendszer kultúrpolitikai megszorításait és meghatározott értelmezési kereteit feloldjuk. Arra is, hogy alkalmazzuk az elmúlt évtizedekben született történetírói innovációkat. Ez a dolgozat ennek megvalósítására vállalkozik, a hálózati megközelítés segítségével. Megkísérli a vármegye vörös vezetőit elhelyezni a munkásmozgalom forrásponton lévő „kisvilágában”, megragadni a helyi hatalmi struktúra jellemzőit, a hálózat bizonyos kulcspozícióban lévő személyeit pedig a rendszer informális hatalmi centrumaiként azonosítani.

⁵ Szijártó M. 2014, 31.

⁶ Z. Karvalics 2018, 7.

⁷ Rab 2019, 44.

Hierarchia és a hálózatok viszonyát tematizálta Niall Ferguson *A tér és a torony* című elméleti munkájában. Ferguson megkülönböztet a történelemben hosszú hierarchikus, és rövid de dinamikus, hálózatok által uralt korszakokat. Lényegében: „...amikor a hierarchia a mérvadó, az emberek hatalmát kizárólag az határozza meg, hogy az állam, [...] vagy valami hasonlóan felépülő intézmény ranglétrájának mely fokán helyezkednek el. Amikor azonban a hálózatok kerülnek lépéselőnybe, egyes emberként olyan hatalommal rendelkezünk, amekkorát egy vagy több vízszintesen szerveződő társadalmi csoportban kivívtunk magunknak.”⁸ Ferguson terminológiájával a legnagyobb probléma, amit maga a szerző is rögzít, hogy a hierarchia „legkevésbé sem a hálózat ellentéte, sokkal inkább egyfajta különleges hálózat”.⁹ Ennek figyelembevételével tehát nincs értelme a hierarchiát a hálózatok „uralmának” háttérbe szorulásaként értelmezni. A hálózatok a fergusoni hierarchikus korszakokban is uralkodnak, a különbség valójában az, hogy a hatalom a formális terekhez, illetve az ezekben elfoglalt pozíciókhoz esetleg jobban kötődik. A leghelyesebben úgy fogalmazhatunk, ha azt mondjuk: egyes informális hálózatok a formális hierarchia kiegészítéseként működnek, jelentőségük pedig néha megnő, néha háttérbe szorul. Ha Ferguson terminológiáját így korrigáljuk, tanulmányom remélhetőleg egyértelművé teszi, hogy a Tanácsköztársaság hatalmi rendszerében a hatalom informális terei dominánsak voltak, sok esetben a formális szerepköröket eredményesen írták felül.

Michel Foucault meghatározása szerint a hatalom „azoknak az erőviszonyoknak a sokasága [...], amelyek szervesen hozzátartoznak ahhoz a területhez, amelyben kifejtik tevékenységüket, és amelyek alkotórészei e terület szervezettségének; hatalmon az a játék értendő, amely – harcok és szakadatlan összetűzések révén – átalakítja, felerősíti, megfordítja ezeket az erőviszonyokat. Azt a nézőpontot, amely érthetővé teszi a hatalom gyakorlását... korántsem valamilyen előzetesen adott középpontban, a szuverenitás egyetlen fókuszában kell keresnünk... hanem azoknak az erőviszonyoknak az örökösen változó szubsztrátumában, amelyek egyenlőtlenségeikkel újra meg újra létrehozzák a hatalmi viszonyokat.”¹⁰ A hatalmat tehát nem „a szuverenitás egyetlen fókuszában” kell keresnünk, hanem egy folyamatosan változó, az intézményes modellektől és alkotmányos rendtől el-el szakadó, „örökösen változó” szubsztrátumban. Így a hatalmi tényezők megragadása a történeti „pillanatfelvételekben”

⁸ Ferguson 2019, 22.

⁹ Uo., 74.

¹⁰ Foucault 1996, 94.

jelentős történetírói kihívássá válhat. Foucault hatalom-definíciója Ferguson hálózat-hierarchia dichotómiájánál jobban ragadja meg a hatalom „rugalmas” jellegét.

Ha nincs is egyetlen fókusza a hatalomnak, mégis „*a centrumban történik valami*” – írja Pócza Kálmán, a francia filozófushoz kapcsolódva – „*itt ütköznek össze és itt végződnek, itt térítik el és oltják ki egymást az erővonalak*”.¹¹ Hatalmi centrum alatt a politikai „játéktér” azon tényezőit értjük, akik szándékai a politikai döntéshozásban elsődlegesen érvényesülnek. Mivel tehát a hatalom újra és újra centrumokban sűrűsödik, centrális erőtereket képez, szükségszerűen megképződik a hatalom perifériája is, amely a centrum által megszabott irányelvekhez és referenciákhoz igazodni kénytelen. Perifériának kell tekintenünk a konstrukció azon tereit, amelyek funkciója egyrészt a hatalmi rendszer fenntartása, másrészt a centrum törekvéseinek végrehajtása. A centrum hatalma létrehozza a közbeékelődő, félperifériális teret is, amely funkciója szerint összeköti a centrális és perifériális hatalmi tereket. A perifériát és a centrumot, illetve az ezeket összekötő félperifériát feltárva magát a hatalmi-politikai konstrukciót ismerhetjük meg.

Centrum és periféria, vidék és főváros, döntéshozó és végrehajtó szervek, mikro- és makrotörténelem¹² viszonyrendszerének vizsgálatában a kapcsolati hálózatok vizsgálata képessé teheti új következtetések levonására a kutatót. Ez ugyanis olyan módszer, amely nem téveszti szem elől az egyént, sőt, annak a történelemhez való kapcsolódását vizsgálja, anélkül, hogy a struktúrák jelentőségét csorbítaná. A társadalmi folyamatokat fenntartó struktúrák, mechanizmusok ugyanis egy társadalmi hálózat részeként fejtik ki hatásukat, általában anélkül, hogy a hálózat tagjai ennek tudatában lennének. A hatalmi centrumok lokalizálására a kapcsolati hálózatok feltárása segítségével tehát kísérletet tehetünk. A hatalmi centrumhoz ugyanis lehetséges a centrális erőterben elhelyezkedő személyekkel ápolt bizalmas kapcsolatokkal közelíteni.

A Tanácsköztársaság kikiáltásakor új hatalmi konstrukció jött létre Magyarországon. Ez a konstrukció magát minden korábbi társadalmi és politikai berendezkedéstől eltérően értelmezte, és az egyének, akik ebben szerepet vállaltak, korábban nem voltak az államot behálózó hatalmi konstrukció részei, saját kapcsolati hálózataikat ennek ellenpólusaként építették ki.

¹¹ Pócza 2002, 5.

¹² A hálózattudománynak a mikro- és makrotörténelem átjárhatóvá tételében játszott szerepéről lásd Rab 2019, 58-69.

A hálózatelemélet alapfogalmainak tisztázására és alkalmazásának módjára sort kell kerítenünk. A hálózatok olyan komplex rendszerek, amelyben a teljes rendszer viselkedése az egyes alkotórészeinek viselkedésétől lényegesen eltérő sajátosságokat mutat.¹³ A komplex rendszerekben megfigyelhető jelenség, hogy az egy halmazban (pl. a társadalomban) lévő elemek között a távolság általában meglepően kicsi. (Ismert példa erre, hogy bolygónk 7,6 milliárd lakosa közül két tetszőlegesen választott személy között a távolság átlagosan 5,5.)¹⁴ Ezt a jelenséget kisvilágiságnak hívjuk.

Erős kapcsolatnak nevezzük azt, amikor a rendszeren belül egy adott ponthoz sok másik pont is kapcsolódik, vagyis amennyiben az egyik kapcsolat megszűnik, a többi kapcsolat könnyedén átveheti a helyét. Gyenge kapcsolatnak azt tekintjük, mely szinte egyedül kapcsolódik a rendszer egy másik adott pontjához. Max Granovetter felismerése szerint a gyenge kapcsolatoknak meglepően nagy ereje lehet. A gyenge kapcsolat fenntartása több energiába kerül, viszont a világon belül ezek a gyenge kapcsolatok biztosítják a kisvilágiság jelenségét. Vagyis, ha ezek a gyenge kapcsolatok nem lennének, a hálózat részekre hullana, a részek között az összeköttetés megszakadna.¹⁵

Meg kell említenünk Barabási-Albert László azon felismerését¹⁶ is, hogy a hálózatokban az új elemek nem véletlenszerűen kapcsolódnak, hanem az ún. Máté-effektus alapján („*Mert mindenkinek, akinek van, adatik [...], akinek nincs, még az is elvetetik, amije van.*”), tehát a hálózaton belül az új pontok nem véletlenszerűen kapcsolódnak a hálózathoz, hanem valószínűbb, hogy egy olyan ponthoz, amelynek már eddig is sok kapcsolata volt.¹⁷

Módszertani szempontból fontosnak tartom kiemelni Mushon Zer-Aviv elsősorban vizualizációval foglalkozó kutató szempontjait, amelyet a hálózat képzetének értelmezése kapcsán tett. Ő elsősorban azt tematizálta, hogy a gondolkodásunkban milyen gyorsan eluralkodott a hálózatok vizualizációs módja, amely olyan tévképzeteket ébresztett fel sok kutatóban, mintha a vizualizáció azonos lenne a hálózattal magával. A hálózat absztrakt fogalom, jelenleg nem rendelkezünk azzal a vizualizációs módszerrel, amely minden tulajdonságát ábrázolni tudná. Szükségünk van az élek és pontok ábrázolásán kívül annak tudatosítására, hogy a hálózat működését bizonyos nehezen vizualizálható szempontok is

¹³ Uo., 39.

¹⁴ Rab 2019, 46.

¹⁵ Ferguson 2019, 66.

¹⁶ Barabási kifejezésével: skálafüggetlenség.

¹⁷ Ferguson 2019, 72., a bibliai idézet Máté 25,29; szentiras.hu/UF/Mt25.

befolyásolják: a protokoll (a hálózaton belüli kapcsolatokat szabályozó standardok), narratíva (a hálózat „elbeszélése”), irányviszonyok (egy- vagy kétirányú kapcsolatok), időviszonyok és a teljesség igénye (hiszen bizonyos élek megléte vagy meg nem léte alapjaiban változtathatja meg a hálózat működését – ezt azonban a történeti megismerésben sajnos nem valósíthatjuk meg).¹⁸

Adódik annak a kérdésnek a tisztázása, milyen kapcsolatot tekint vizsgálódásunk *kapcsolatnak*. A kapcsolat fogalmának minél egzaktabb definiálása ugyanis valamelyest elejét veszi a történeti megismerés nehezen elkerülhető önkényességének. Jelen tanulmány alapvetően a Tanácsköztársaság helyi szereplőinek bizalmas, mozgalmi kapcsolatait vizsgálja, ami gyaníthatóan egybeesik ideológiai elképzeléseiknek és az alkalmazott politikai stratégiák helyességéről vagy helytelenségéről alkotott képzeteinek hálózatával. Vagyis: ezek a kapcsolatok, melyek politikai szövetségként is értelmezhetőek, bizonyos célok, ügyek, megközelítések mentén alakultak, emiatt pedig a kapcsolatokból alkotott hálózat fedi a politikai-ideológiai törésvonalak nehezen rekonstruálható jellegét. A rekonstrukciót esetünkben különösen nehézé teszi, hogy Somogy vármegyében nem volt kommunista pártszervezet, az MSZDP tagjairól többeket már viszonylag korán kommunista-szimpatizánsként tart számon a vonatkozó historiográfia, illetve hogy a proletárdiktatúra kikiáltása után a két munkáspárt egyesült.

Felhasznált források

Szakirodalom

A Tanácsköztársaság történetének Somogyban működő politikusaival foglalkozó helytörténeti irodalom kezdetei az ötvenes évekig nyúlnak vissza.¹⁹ Már a kezdetektől erőteljesen Latinca Sándor állt a történeti érdeklődés központjában és a pártállami diktatúrában egy történelempolitikai szempontból kiemelt jelentőségű személyiséget láttak benne, ez alapvetően nyomta rá a bélyegét a hivatásos történetírás által keletkeztetett történeti narratívákra is. Kávássy Sándor Latinca-életrajza²⁰ (és egyéb vonatkozó kutatásai) olyan maradandó és a kultusz narratívájának logikáját több helyen megbontó írások, amelyre jelen kutatás is

¹⁸ Zer-Aviv 2016. Zer-Aviv blogbejegyzését említi és értelmezi Z. Karvalics absztraktja is (Z. Karvalics 2018, 7.)

¹⁹ Szabó 1955.

²⁰ Kávássy 1973

támaszkodik. A somogyi Tanácsköztársasággal, vagy annak vezetőivel foglalkozó, még a Kádár-rendszerben keletkeztetett munkák²¹ is – kellő kritikával – felhasználásra kerültek. A rendszerváltás után szinte teljes hallgatás jellemezte a somogyi „tizenkilences” helytörténetírást. Említést érdemlő munkák csak a 100. évforduló kapcsán felélénkülő országos érdeklődés kapcsán születtek, ideértve Farkas Péter főlevéltáros tanulmányát a Latinca-század és a Vörös Őrség tevékenységéről,²² illetve jelen sorok írójának Latinca Sándor pártállami kultuszát vizsgáló munkáját.²³

Levéltári források

A kutatás során két levéltár anyagában (a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárában és a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban) történt szisztematikus kutatás, amely elsősorban a vonatkozó szereplők visszaemlékezés-irodalmának vizsgálatára terjedt ki. Nagyban meghatározza a rendelkezésünkre álló információink „eloszlását”, hogy milyen személyektől maradt ránk visszaemlékezés. Többen (pl. Latinca Sándor és Tóth Lajos) nem élték túl a fehérterrort, így nem volt lehetőségük ilyet írni, mások pedig „jobbboldalinak” minősített tevékenységük (pl. Peinhoffer Lajos) miatt nem tartoztak a világháború után erőteljesen forradalmi-kommunista fókuszú kutatás érdeklődési körébe.

A kutatás során sikerült olyan forrásokat is felhasználnom, amelyet a korábbi kutatások nem tettek meg, ilyen a Pusztai Gazda Jenővel élete végén felvett, teljes életutat bemutató memoár,²⁴ illetve Klémens Béla visszaemlékezése is,²⁵ amelyeket a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár őriz. A Somogy Megyei Levéltárból vizsgálat alá került a teljes megmaradt Latinca-levelezés, Andrassy Antal főlevéltáros Tanácsköztársaság-tárgyú gyűjteménye,²⁶ illetve az MSZMP Archívumának vonatkozó személyi állományai²⁷ (Györffy Antal, Gyura János, Klémens Béla, Kovács Miksa, Latinca Sándor, Somogyi Pál, Tóth Lajos).

²¹ Pl.: Andrassy 1986, Mészáros 1966, Kanyar 1969.

²² Farkas 2019.

²³ Zab 2021.

²⁴ PSZL 867. 12. Pusztai Gazda Jenő memoárja.

²⁵ PSZL K29 Klémens Béla visszaemlékezése.

²⁶ MNL SML XV. 44. Dr. Andrassy Antal főlevéltáros gyűjteménye

²⁷ MNL SML XXXV. 54. Az MSZMP Archívum személyi gyűjteményei. A munkásmozgalom somogyi résztvevőivel kapcsolatos iratok, egyéb dokumentumok.

A „mintamegye” – 1919 rövid politikatörténete Somogyban

Somogy megyében a „felszabadulás” után az új rendszer egyik alapító mítoszává vált a tizenkilences múlt. Különleges, helyi színezetű emlékezési kultúra alakult ki, amely középpontjában Latinca Sándor hős- és mártírkultusza állt. Somogy, mint a Tanácsköztársaság „mintamegyéje”²⁸ élt a helyi köztudatban, amely diagnózis egészen 1919-ig visszanyúló alapokkal rendelkezett. Hamburger Jenő későbbi földművelésügyi népbiztos például már 1919 február 21-én egy jövőendő országos agrárszocialista mozgalom élharcosaként vizionálta a régiót: *„Meg kell szerezni a gazdasági hatalmat és meg kell szervezni a szocialista hadsereget, azután a többi jön magától. Somogyban, ahol a latifundiumok csak kerékkötői voltak minden kialakulásnak, kell legelőször a gazdasági hatalmat megszerezni és innen kell kiindulni annak az akciónak, melyet követni fog azután az ország többi része is.”*²⁹

Somogy az ország egyik feszültséggócának számított 1918–19 fordulóján, ahol a különböző földfogláló és agrárszocialista mozgalmakat egyre kevésbé lehetett kordában tartani. Közben az országos politikában egyre inkább súlyt vesztek az MSZDP koalíciós partnerei, a megalakuló, szociáldemokrata befolyási övezetben álló Munkástanácsok pedig ahhoz a helyzethez vezettek, amelyet egy névtelen panaszkodó Szegeden következőképpen jellemzett: *„A szociáldemokrata párt nem párt többé. Ez maga az állam. Kezébe van már minden szerve, amely az állam végrehajtója. Kezébe van a vasút, a posta, a hadsereg, a rendőrség, a közigazgatás.”*³⁰ A párt tehát komoly túlhatalomra tett szert az országban, ami túlmutatott az állami tisztségek betöltésén, a párt maga kezdett (nem teljesen tudatosan) egyfajta alternatív „ellenállamot” alkotni.

Somogy vármegyében 1918. november 5-én jött létre a kaposvári munkástanács, mint ilyen elsőként a megyében. A kezdeményező Erdős Imre budapesti munkásküldött volt.³¹ A szervezetben a helyi szociáldemokrácia vezetői (Kovács Miksa és Tóth Lajos) fontos szerepet töltöttek be. A kaposvári munkástanács november során a vármegye községeiben munkástanácsok hálózatát alakította ki.³²

A szociáldemokrata párt, és a hozzá erőteljesen kapcsolódó földmunkásszövetség (FÉKOSZ – Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége) agitációs munkája 1919 első hónapjaira a somogyi faluvilágban is megteremtett bizonyos hídfőállásokat, amelynek a

²⁸ Hatos 2021, 228.

²⁹ Idézi Zab 2021, 19.

³⁰ Hatos 2021, 38.

³¹ Hogy ő ki volt és hogyan állt hatalmában egy ilyen kezdeményezés sikeres megvalósítása, egyelőre kérdéses.

³² Suri Károly: *A munkástanácsok megalakulása és tevékenysége Somogy megyében.* in: Kanyar 1969, 57-58.

térségben elsősorban a Nagyatádi Szabó István-féle Országos Kisgazda- és Földműves Párt volt a politikai riválisa.³³ A kisgazda-szociáldemokrata konfliktust az agrárpolitikai alapelvek mellett a főispán lemondása élezte ki, amikor is – annak ellenére, hogy ezt a pozíciót korábban a szociáldemokratáknak ígérték – február 15-én a kormány dr. Neubauer Ferenc kisgazda politikust nevezte ki.³⁴ Miután a konfliktust nem sikerült elsimítani, március 10-én az MSZDP helyi szervezete és a Munkástanács átvette a hatalmat a vármegye fölött és háromtagú (Tóth Lajos, Latinca Sándor és Peinhoffer Lajos) direktóriumot állított annak vezetésére.³⁵ A direktórium hamarosan négytagúra bővült, Schneller Béla csatlakozása révén. Az egyes direktórium tagok különböző ügyosztályokért voltak felelősek, Tóth a politikai, Latinca a gazdasági, Peinhoffer a katonai-karhatalmi, Schneller pedig a közigazgatási ügyosztály vezetője volt.³⁶ A direktórium ügyeit Latinca vallomása szerint „*Tóth Lajos intézte túlnyomó befolyással*”, ezt a megállapítást Kávássy Sándor is osztotta.³⁷ A direktórium május 19-ig állt fenn, amikor is azt a belügyi népbiztosság rendelettel felszámolta. A vármegye élén innentől fogva forradalmi kormányzótanácsai biztосként Latinca állt.

A megyében működött – informálisan Latinca vezetése alatt – a Terrorszázad néven alakult, de Latinca-század néven elhíresült karhatalmi egység. Ennek szervezése már februárban elkezdődött, de valójában csak a proletárdiktatúra kikiáltása után állt fel.³⁸ A század politikai biztosai előbb Györffy Antal, majd Steiner (később: Somogyi) Pál, végül pedig Steinetz Rezső voltak.³⁹ Parancsnokként rövid ideig Mike Imre, majd Pusztai Gazda Jenő szolgált.⁴⁰ A század működése természetesen katonai támaszát képezte a proletárdiktatúra helyi vezetésének, ugyanakkor tagjai – mint azt ez a tanulmány reményeink szerint alátámasztja – ennél fontosabb hatalmi-politikai szerepet is játszottak.

Utak Leninhez – kapcsolatok a centrális erőterhez

A Magyarországi Tanácsköztársaság államának valódi „első embere” nem a Forradalmi Kormányzótanács elnökeként regnáló, évtizedes mozgalmi múlttal rendelkező hazai szociáldemokrata Garbai Sándor, hanem a formálódó Szovjet-Oroszországból hazatérő, Leninnel is személyes kapcsolatot ápoló külügyi népbiztos, Kun Béla volt. Garami Ernő szerint:

³³ Kávássy 1973, 31.

³⁴ Uo., 49.

³⁵ Kávássy 1964, 208-209.

³⁶ Kávássy 1973, 64.

³⁷ Uo., 62.

³⁸ Farkas 2019, 17.

³⁹ *Pusztai Gazda Jenő 1970. október 12-én rögzített visszaemlékezése.* PSZL 867 P177, 30.

⁴⁰ Uo. 17.

„A szociáldemokrata pártban szerepet vállalt régi vezetői az első huszonnégyszáz óra alatt elvesztették minden komoly befolyásukat az ügyek menetére és minden hatalom egyszerre Kun Béla és közvetlen barátai kezébe ment át.”⁴¹ Jól tetten érhetjük ebben a jelenségben a bevezetőben idézett foucault-i gondolatot. A hatalmi centrum a jogilag rögzített államrendi pozícióktól különösen látványosan szakadt el, Kun pedig az aktuális politikai helyzetben, a külpolitikailag magára maradó magyar (proletár)állam egyetlen potenciális szövetségesével, az éppen polgárháború által sújtott Szovjet-Oroszország vezető köreivel, a bolsevikokkal épített ki szoros kapcsolatokat. Kun kiemelt helyzete a saját, határokon átívelő, szovjet-orosz kapcsolatrendszerének volt köszönhető. Az országban uralkodó hatalmi viszonyok megértésére pedig a Kun-központú kapcsolati hálózatrendszer elemzésével kell kísérletet tennünk.

Kun Béla 1916 március 21-e és április 4-e között esett fogságba az ukrainai Bucsacs környékén.⁴² A szibériai Tomszk városába került hadifogoly-táborba, tiszti barakkba. Ebben a barakkban ismerkedett meg Münnich Ferencsel, Reiner Károllyal, Jaross Bélával, Szilágyi Imrével, Lipsitz Ernővel és Seidler Ernővel, akikkel szocialista csoport szervezésébe kezdtek.⁴³ Ekkoriban Oroszország-szerte formálódtak a Kunékhöz hasonló (egyelőre ortodox marxista ideológiai alapokon maradó) szocialista hadifogoly-csoportosulások, amelyek az 1917 februárjában megtörténő polgári forradalom után már az (ekkor még egységes) Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt támogatására is számíthattak. 1917 április 25-én Kun Béla is felvette a kapcsolatot a tomszki (orosz) szociáldemokratákkal.⁴⁴ Kun tomszki magyar szociáldemokrata hadifogoly-csoportjához később csatlakozott még Wolfinger Pál, Kaufmann Ármin, Rabinovics József és Torockai Béla is.⁴⁵

Kun 1917 decemberében Petrográdba ment, ahol az események közelébe és a turbulensen formálódó új kapcsolatrendszerek sűrűjébe került. Az ekkorra a szociáldemokrata pártból kiszakadó, Lenin vezette bolsevik csoport tudatosan törekedett az elsősorban Kelet-Közép-Európából származó soknemzetiségű hadifogolytömeggel való kapcsolat létesítésére, egyrészt a világforradalmi ambíciók kivitelezése, másrészt az intervenciós és ellenforradalmi csapatok ellen bevetendő haderő bővítése céljából. Ebben az időszakban vált nyilvánvalóvá, hogy a bolsevizálódó magyar hadifoglyok politikai vezetője Oroszországban Kun Béla lesz. Kun tehát találkozott Leninnel, elsősorban azért, mert az egymással létesített kapcsolat mindkettőjük számára rendkívül hasznos volt. Lenin így jellemezte Kunhoz fűződő kapcsolatát:

⁴¹ Garami 1989, 232.

⁴² Borsányi 1979, 40.

⁴³ Uo. 43.

⁴⁴ Uo. 46.

⁴⁵ Uo., 49.

„Kun Béla elvtársat jól ismertem már akkor, amikor hadifogoly volt Oroszországban, és nemegyszer jött hozzám beszélgetni a kommunizmusról és a kommunista forradalomról.” Kuntól pedig a következő értesülés maradt ránk: „...Lenin hosszasan beszélt velünk [vele és Szamuely Tiborral] Magyarországról, a magyarországi választójogi harcokról; kérdezősködött Tiszáról [Tisza Istvánról], a szociáldemokrata pártról, s különösen arról, hogy el vagyunk-e mi szánva a külön, önálló kommunista párt alakítására, vagy egyelőre benn akarunk maradni a szociáldemokrata pártban.”⁴⁶

Kun tehát a magyar bolsevik mozgalom élére állt és egy olyan kapcsolati hálózatot igyekezett kiépíteni, amely nem csak az oroszországi forradalmi célokat szolgálja, hanem egy későbbi magyarországi bolsevik pártszervezet magját is képezheti. A majdani bolsevik agitátorok képzése a pártiskola intézményében történt, 1918 májusától augusztusig, Moszkvában.⁴⁷ Az első tanfolyamon 20 hallgató vett részt, és összesen három tanfolyam zajlott le.

Kun végül november 17-én érkezett Budapestre, azzal a céllal, hogy a magyarországi események alakulását is az oroszországihoz hasonló mederbe terelje.⁴⁸ Hamar felmerült a pártalakítás gondolata, amelyben – Milei György analízise szerint – alapvetően három csoport jött számításba: egyrészt az Oroszországból hazatérő bolsevikok, az itthoniak közül pedig a „baloldali” szociáldemokraták („rég” és „új” szociáldemokrata ellenzék), és a Szabó Ervin körül csoportosuló fiatalok.⁴⁹ Végül november 24-én Kommunisták Magyarországi Pártja (a továbbiakban KMP) néven intézményesült a Kun-féle bolsevik hatalmi centrum.⁵⁰ A bolsevizmus, mint ideológia is Kunon, valamint a KMP szervezetén keresztül terjedt, a társadalom már létező hálózatait igénybe véve.⁵¹ Niall Ferguson szerint az ideológiák nem véletlenszerűen terjednek, hanem „a terjedés közegéül szolgáló hálózat szerkezetéből adódóan válnak virálissá”.⁵² Ez az állítás – ami persze, bár Ferguson ezt tagadja, valamelyest magától értetődik – azt jelenti, hogy a Kun-központú hálózathoz fűződő viszony nem csak a hatalomhoz fűződő viszonyt világítja meg, hanem a társadalom (jelen esetben a proletárdiktatúra helyi hatalmi elitjének) bolsevizálódását is indukálja.

A bolsevikok magyarországi hálózat-jellegű terjeszkedésének találó példája, hogy a már nyáron Budapestre érkező Seidler Ernő a Korvin Ottó-féle (magát magyarországi forradalmi

⁴⁶ Uo., 53-56.

⁴⁷ Kovács János: *Az első magyar kommunista pártiskola. Kreml, 1918.* in: Petrák 1986.

⁴⁸ Borsányi 1979, 78.

⁴⁹ Milei 1962, 14-37.

⁵⁰ Uo. 73.

⁵¹ A bolsevizmus terjedésének vázlatosan ismertetett hálózati megközelítését lásd Ferguson 2019, 261-269.

⁵² Uo. 83.

szocialistáknak nevező) társaságot sikerült a bolsevik célok és módszerek helyességéről meggyőznie (köztük Sallai Imrét, Mosolygó Antalt vagy Révai Józsefet).⁵³ Az ilyen, elszórtan működő, a bolsevizmus iránt nyitottnak mutakozó személyek, csoportosulások hálózatba szervezése a KMP megszervezésének fontos előfeltétele volt. Jól látszik, hogy egy már létező szocialista csoportosulás, az azokhoz kapcsolódó további hálózatokkal együtt vált bolsevikká, vagy legalábbis a kommunista párt szövetségévé. Seidler tudatosan keresett olyan szövetségest, ami a bolsevik módszert eredményesen tudja terjeszteni országos szinten. Ilyen hálózatépítésként foghatjuk fel a különböző Budapest-környéki gyárak szakszervezetének bolsevizálását is.⁵⁴ Az ideológia tehát nem véletlenszerűen terjedt, hanem tudatos hálózatépítési stratégia következtében.

Szürke eminenciások a Visegrádi utcából

A bolsevikok hálózatépítésében fontos szerep jutott azoknak a megbízottaknak, akik a KMP tagjaként végeztek pártmunkát vidéken, közülük pedig többeket Somogyba szólított a megbízatásuk. Hármójuk (Győrffy Antal,⁵⁵ Pusztai Gazda Jenő⁵⁶, Klémens Béla⁵⁷) nagy mennyiségű visszaemlékezést hagytak maguk után tizenkilences cselekedeteikről, így a kommunista „követek” szerepét elsősorban rajtuk keresztül tudjuk rekonstruálni. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a többi pártmegbízotról alig tudunk valamit, így a felvázolt kép torz(ó) marad. Kapcsolati hálózataik összevetése fontos pontja jelen tanulmánynak, ugyanis a Kun-csoport (a hálózat centruma) és a somogyi szociáldemokrácia (a periféria) között elsődleges kapcsolatot jelentettek. Az 1918-19-es év fordulóján ilyen pártmegbízáson a fent említetteken kívül Somogyban volt még Roth Imre⁵⁸, Schramm Pál, Kiss Lajos és Komáromi Lajos is.⁵⁹ Ők – a párt vidéket járó megbízottjai – a bolsevik hálózat kiépülésének kulcsszereplői voltak, az ő tevékenységük a helyi hatalmi viszonyok alakulása szempontjából nagy jelentőséggel bírt.

⁵³ Milei 1962, 34-35.

⁵⁴ Például a kisésti Lipták-gyár munkásainak bolsevizálásáról lásd: Hikádé Aladár: *A KMP megalakulásának előzményeiről és a párt tevékenységének néhány mozzanatáról*. In: Petrák 1986, 107-113. Ez a csoport maga is éppen Mosolygó Antallal vette fel a kapcsolatot, vagyis a hálózatépítés során a hálózat új eleme bővítette tovább a hálózatot.

⁵⁵ Győrffy Antal: *A munkáshatalom napjai Somogyban*. in: Tanúságtevők III/b, 415-421.

⁵⁶ Pusztai Gazda Jenő: *Nem a fronton, a forradalomban a helyünk*. in: Tanúságtevők III/b, 90-100.

⁵⁷ Klémens Béla: *Tizenkilences emlékek*. Útközben, 1969/1., 20-23.

⁵⁸ Roth (később Révész) Imre 19 éves kaposvári születésű fiatal volt, aki Budapesten volt orvostanhallgató. Nem tudjuk, hogy a KMP felső vezetésével milyen kapcsolata volt. Lásd: *Révész-Roth Imre*. in: Andrassy 1975. A felsorolt másik három személyről szinte semmit sem tudunk.

⁵⁹ *Pusztai Gazda Jenő 1970 október 12-én rögzített visszaemlékezése*. PSZL 867. 12., 13-14.

Klémens Béla

Klémens Béla 1918. november 26-án lépett be a KMP-be, és ő volt az első, akit (saját közlése szerint Szamuely Tibor és Rudas László) Somogyba küldtek, azzal a céllal, hogy kommunista elköteleződésének felfedése nélkül kezdje el az agitációt. Klémens kaposvári születésű volt, de ezen kívül korai tevékenységéről nincs sok információnk.⁶⁰ A somogyi agrárnépesség körében kellett megbízása szerint kétoldalú, egymásnak ellentmondó agitációs „mozgalmakat” indítania egyrészt a termelészövetkezeti szervezés, másrészt a cselédség bérharcának és sztrájkjának szervezése céljából. 1918-ban a vármegyei Munkástanács tagja is lett. Ő volt tehát az első kommunista „követ”, aki a vármegyei szociáldemokrácia környezetébe került. Márciusban, közvetlenül a pártegység kikiáltása előtt Hamburger Jenő és a kommunista párt közötti összeköttetés létrehozása és fenntartása volt a feladata, amelyet végre is hajtott. A termelészövetkezeti mozgalom egyik legfontosabb személyének tekinthető Hamburger ekkor már közeledett a KMP irányvonalához, de egy darabig még ellenállt a fúziót propagáló MSZDP-n belüli hangoknak.⁶¹ Klémens nem sokáig tartózkodhatott a megyében, ugyanis március 26-a után már a szerb határ túloldalán teljesített megbízatást.⁶² Innentől kezdve nem találjuk a Tanácsköztársaság somogyi vezetőinek kapcsolati hálózatában.

Pusztai Gazda Jenő

Pusztai Gazda Jenő kaposvári születésű bölcsészhallgató volt a Budapesti Tudományegyetemen. Katonaként szolgált a galíciai fronton, majd 1918 szeptemberében tanulmányi szabadság keretében érkezett haza. Visszaemlékezése szerint szeptemberben Kaposváron tartózkodott, és itt a helyi szociáldemokráciához közeledett. Októberben már Budapesten tevékeny részese volt az őszirózsás forradalomnak. Kapcsolati hálózatát jórészt egyetemisták alkották, erre utal az is, hogy januárig a Galilei-kör Anker közti helyiségében gyűlt össze társaságával. Később többször is a Károlyi-párt helyiségében találkoztak, amelynek egyébként Pusztai Gazda is kültagja lett.⁶³ A Katonatanácsnak megalakulásától kezdve tagja volt. Októberben még nemzeti, függetlenségi megnyilvánulásai voltak, azonban november-

⁶⁰ Kanyar 1969, 284.

⁶¹ *Klémens Béla visszaemlékezése 1954-ből*. PSZL K29, 1-2.

⁶² Uo. 4.

⁶³ A Károlyi-párt kültagjai között sok katonatiszt volt, akiket Csernyák Imre repülőtiszt vezetett. Bús Fekete 1918, 10.

december környékén baráti körével – bizonyos Franyó Zoltánnal, Keleti-Kellermann Emillel, Korvinyi Árpáddal és Leier Emillel – „kommunista” pártot alapítottak, amely azonban születésétől fogva életképtelen volt.⁶⁴ Leier Emil később, somogyi tevékenysége alatt is meglátogatta, és több helyen közösen végeztek agitációt.⁶⁵ Végül december második felében csatlakoztak a KMP-hez, ahonnan Pusztai Gazdát maga Kun Béla küldte pártmunkára szülővárosába, ahová (saját emlékezete szerint) január 10-én érkezett meg.⁶⁶

Megérkezése után a feladata – saját bevallása szerint – (kommunista) pártmunka és a (kommunista) pártszervezetekkel való kapcsolatépítés lett volna, de mivel itt nem alakult meg a párt, ezt nem tudta kivitelezni. Egyénileg próbált meg tehát a helyi kommunistákkal kapcsolatot kialakítani, elsősorban Roth Imrével került szoros kapcsolatba.⁶⁷ Később, a Tanácsköztársaság kikiáltása után a Latinca-század szervezője, szakaszparancsnoka, majd a század parancsnoka lett.⁶⁸

Győrffy Antal

A kapcsolati hálózat szempontjából legfontosabb kommunista pártmegbízottnak azonban Győrffy Antal bizonyult, aki 1918 decemberében érkezett vissza Magyarországra Szovjet-Oroszországból és az első 80 hazaküldött, pártiskolát végzett agitátor egyike volt.⁶⁹ Győrffy a Volga-parti Szaratov városában kapcsolódott be a hadifogoly-mozgalomba.

Az itteni internacionalista egység vezetője Kellner Sándor volt, aki a város védelméért felelt.⁷⁰ Kellner fiatakorától kezdve részt vett a fővárosi nyomdászok szociáldemokrata mozgalmában, a hírhedt forradalmi szocialista Alpári Gyulával ápolt barátságot.⁷¹ Már az 1917-es évben, a hadifogságban ismerte meg Rabinovics Józsefet, aki a tomszki Kun-csoport tagjaként hasznos politikai kapcsolatnak bizonyult. Nagy valószínűséggel Rabinovicssal kötöttségének köszönhetően küldték 1918 április közepén a szaratovi bolsevikok Moszkvába a hadifogoly-kongresszusra, ahol személyesen is megismerkedett Kun Bélával, illetve Szamuely Tiborral, valamint újra találkozott Vántus Károllyal, akivel már korábban is

⁶⁴ Pusztai Gazda Jenő: *Nem a fronton, a forradalomban a helyünk.* in: Tanúságtevők III/b., 93-100.

⁶⁵ *Pusztai Gazda Jenő 1970 október 12-én rögzített visszaemlékezése.* PSZL 867. 12., 14.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ „Száz ellenforradalmárt ejtettünk foglyul...”. *Beszélgetés Gazda Jenővel, az egykori Latinca-század parancsnokával.* Útközben, 1969/1, 98-100.

⁶⁹ Győrffy hazatérésére Győrffy Antal: *Életrajz.* in: Somogyi... 1959, 23-24. és Andrassy 1987, 350.

⁷⁰ *Győrffy Antal.* in: Kukkné – Varga 1967, 89. A szövegben Kellner helytelenül *Kelner Nándorként* szerepel.

⁷¹ Alpári Gyula 1919-ben szintén Kun Béla és a bolsevikok környékén bukkant fel a politikai térképen, ezt Garami Ernő memoárjának egy részlete is megörökítette (Garami 1989, 127.)

jó viszonyban volt.⁷² 1918 novemberében, valamikor 17-e és 24-e között, mások mellett Rabinovics társaságában érkezett Budapestre.⁷³ Ekkorra annyira szerves részévé vált a Kun-féle bolsevik centrumnak, hogy részt vett a Kommunisták Magyarországi Pártjának november 24-i alakulóülésén a Városmajor utcában. A párt központi bizottságának azonban – Rabinovicsal ellentétben – nem lett a tagja.⁷⁴

Rabinovics József személye – Kellner és Győrffy vonatkozásában – azért különösen fontos, mert Kellnert 1919. április 26-át követően nem pusztán baráti, illetőleg elvtársi kapcsolat fűzte hozzá, hanem családi is. Feleségül vette ugyanis Rabinovics Ilona nevű hűgát.⁷⁵ Viszonyuk tehát bizalmas és közvetlen volt. Győrffy tehát Kellneren keresztül ismerhette meg – még Oroszországban – Rabinovicsot, akivel együtt tekintették meg a Vörös Hadsereg első díszszemléjét. Győrffy állítása szerint ezen a magyarok képviselőjében összesen ők ketten voltak jelen.⁷⁶

Rabinovics odesszai születésű, Budapesten felnőtt aranyműves-ékszerész volt, 1901 óta MSZDP-tag. Már 1914 óta hadifogoly volt. 1917-ben Tomszkban került kapcsolatba Kun Bélával, ahol szerepe azért volt különösen fontos, mert Kunnal és társaival ellentétben nem a tiszt, hanem a legénységi táborban kapott helyet.⁷⁷ Emellett jól beszélt oroszul is. Borsányi György szerint Rabinovicsot keresztül vezetett a tomszki csoportosulás útja a „*legénységi tábor (zömében paraszt) tömegei és a helyi [orosz] szociáldemokratákkal való összeköttetés létesítése felé*”.⁷⁸ Rabinovics 1918 júliusától tevékenykedett Szaratovban.⁷⁹

Összehasonlítva tehát a többi kommunista pártmegbízottal, Győrffy kapcsolati beágyazottsága jóval mélyebbnek tűnik. Elsődlegesen azért nyílt lehetősége ennek a kiépítésére, mert Pusztai Gazdával és Klémenssel ellentétben ő már Oroszországban, a magyar bolsevik mozgalom formálódásakor megismerkedett annak vezető személyeivel, és már ekkor bizonyíthatta megbízhatóságát. Győrffy Antal kezében tehát rendkívül előnyös kapcsolatainak köszönhetően komoly informális hatalom összpontosult. Ráadásul, bár székelyföldi, gyergyóalfalui származású volt, mégis voltak (ugyan felületes) személyes kapcsolatai Somogy vármegyében is, ugyanis 1913 és 1914 között Kaposváron szabóként dolgozott.⁸⁰

⁷² Bors 1960, 1-2.

⁷³ Milei 1962, 69.

⁷⁴ Uo., 71-73.

⁷⁵ Bors 1960, 4.

⁷⁶ Győrffy Antal. in: Kukkné – Varga 1967, 89.

⁷⁷ Rabinovics József: *Tomszk, 1917. év végén*. in: Petrák 1986, 51.

⁷⁸ Borsányi 1979, 43-44.

⁷⁹ Tanúságtevők III/b, 290.

⁸⁰ Győrffy Antal. in: Andrassy 1975, 66-67.

Győrffy Kaposvárra érkezésének időpontjára vonatkozólag egyébként két értesüléssel is rendelkezik a somogyi helytörténetírás. Saját visszaemlékezése szerint ő hozta Kaposvárra a KMP központjából azt az utasítást, amelyet Kovács Pál terjesztett be január 5-6-án, miszerint a somogyi MSZDP törekedni fog a vármegyei vezetés átvételére.⁸¹ Farkas Péter tanulmányában a kronológia némiképp másképp szerepel, ugyanis ő a következőket írja: „Győrffy mindössze így néhány nappal a Direktórium hatalomátvétele előtt érkezett meg a somogyi megyeszékhelyre”.⁸² Az ellentmondás bizonyára abból fakad, hogy Győrffy egy visszaemlékezésében úgy fogalmaz, hogy megérkezése harmadnapján, az indítvány elfogadásának másnapján vette át a hatalmat a direktórium a megyében.⁸³ Tehát vagy az nem igaz, hogy ezt a javaslatot hozta Győrffy a Visegrádi utcából, vagy nem március 18-án, hanem jóval előbb érkezett Somogyba. Mivel Győrffy visszaemlékezései konzisztensen a márciusi időpontot sugallják, és mert ezt cáfoló bizonyíték nincs, a márciusi megérkezését kell valószínűsíteniünk, ami azt is jelenti, hogy már egy működő dinamikával rendelkező hálózati rendszerbe kellett kapcsolódnia, ahol rajta kívül más bolsevik küldöttek is tevékenykedtek. Mivel Klémens Béla ezután már nem sokáig tartózkodott a megyében, a KMP és a proletárdiktatúra Somogy vármegyéje között (elsősorban) Pusztai Gazda és Győrffy maradt az összekötő kapocs.

Győrffy pártmegbízatásának teljesítésében nagy segítséget jelentett egy korábban kiépített kapcsolata. Megérkezésekor a vonatúton ugyanis Kovács Pál nagybajomi szociáldemokrata szabómunkással találkozott véletlenül, akit végül meggyőzött, hogy terjessze be a Győrffy által közvetített, hatalomátvételtől szóló kommunista javaslatot. Győrffy Kovácsot egyébként nem is Somogyból, hanem Budapestről ismerte.⁸⁴ A javaslatot elfogadták.⁸⁵ Kovács később (április 14-től) – Győrffyvel együtt – a választott városi munkástanács intézőbizottságának is tagja lett.⁸⁶

⁸¹ Kávássy 1964, 195.

⁸² Farkas 2019, 17.

⁸³ Győrffy Antal: *Életrajz*. in: Somogyi... 1959, 25.

⁸⁴ Győrffy Antal: *A munkáshatalom napjai Somogyban*. in: Tanúságtevők III/b, 417.

⁸⁵ Győrffy Antal. in: Kukkné – Varga 1967, 89-90.

⁸⁶ „A proletariátus az új Magyarországot, ha kell, minden poklon keresztül, még életének feláldozásával is megteremti.” *Jegyzőkönyv a kaposvári szovjet üléséről. Kaposvár, 1919. április 14.* in: Csonka – Fiziker 2019, 102.

Latinca Sándor helye a kapcsolati hálózatban

Somló Dezső

Mészáros Károly 1966-ban rögzítette azt a megállapítást, hogy Latinca 1919 decemberében a KMP tagja lett, mégpedig Somló Dezső hívására.⁸⁷ Ha a párttagság tényét nem is, de) Latinca és Somló személyes kapcsolatát megalapozottnak kell tekintenünk. Ezt Boros Imre visszaemlékezése támasztja alá, aki ebben az időben a Munkások Irodalmi és Művészeti Szövetségében (MIMOSZ) tevékenykedett, ahol Latincával is találkozott. Latinca itt Somló társaságában jelent meg először 1918 szeptemberében és tartott beszédet a jelenlévőknek.⁸⁸ Latinca később (december 6-án) a Szövetség elnökévé lépett elő.⁸⁹ Joggal gondolhatjuk tehát, hogy Latinca Sándor és Somló Dezső kapcsolata bizalmi jellegű volt, jelentőségének megállapítása alaposabb elemzést igényel.⁹⁰

Somló (született Silberstein) Dezső az ún. „régi szociáldemokrata ellenzékhez”⁹¹ tartozott, akik a szociáldemokrata párt forradalmi, antimilitarista csoportját alkották. Somló 1918 novemberében német mintára független szociáldemokrata párt alapítását fontolgatta, sőt, november 15-én alakuló ülésüket is összehívták a József nádor téri Wallenstein nyomdába. A hazatérő Kun-féle bolsevik-csoport (főleg Vágó Béla, szintén korábbi ellenzéki szociáldemokrata, Somló régi barátja révén) meg kívánta őket nyerni a KMP-hez való csatlakozáshoz. Ha nehezen is, de végül sikerült meggyőzniük a tárgyalni érkező Somlót, és Sikorszky Lajos nevű társát, hogy ejtsék saját pártkezdemenyezésüket és csatlakozzanak Kunékhoz. Figyelemreméltó, hogy Somlót csak „régi barátja”, Vágó Béla révén sikerült rávenni a csatlakozásra. Az említett baráti viszony az 1904-es „élesdi vérengzés” után erősödött meg igazán.⁹² Ennek a kezdeményezésnek, amely „Magyarországi Szocialisták Független Csoportjának” nevezte magát, Rajczy Rezső és Ösztreicher Sándor volt még tagja, akik a csepeli, pesterzsébeti, mátyásföldi munkások között tevékenykedtek. Adódik a következtetés, hogy amennyiben Latinca Somlóval együtt vett részt a MIMOSZ gyűlésén szeptemberben, úgy

⁸⁷ Mészáros 1966, 62.

⁸⁸ Andrassy Antal főlevéltáros kézzel írt jegyzete a Kossuth Rádió 1964. szeptember 16-i műsoráról. (szerk.) Kubinyi Ferenc: Emlékezés Latinca Sándorra. MNL SML XXXII. 26. Dr. Andrassy Antal főlevéltáros gyűjteménye.

⁸⁹ Mészáros 1966, 62.

⁹⁰ Az, hogy a Latinca és Somló közötti kapcsolat bizonyos jelentőséggel rendelkezhet, mindezidáig nem merült fel. Kávássy 1973 pusztán aényt rögzíti kettejük MIMOSZ-megbízatásáról, Andrassy 1986 pedig nem is tesz említést Somlóról.

⁹¹ Milei 1962, 20-23.

⁹² Vágó Béla: *A Vörös Újság első számáról*. in: Petrák 1986, 134-135.

valamelyest szimpatizálhatott a független szocialista kezdeményezéssel, vagy legalábbis a szociáldemokrata főszodortól már ekkor távolságot tartott.

Hamburger Jenő

Hatos Pál megjegyzése szerint Latinca Sándor somogyi tevékenységét – kezdetben legalábbis – Hamburger Jenő „helytartójaként” végezte.⁹³ Latinca Hamburgerrel való kapcsolatát a munkásmozgalom világán belül valóban elsődleges fontosságúnak kell tekintenünk. Bizonyítéka ennek az is, hogy Hamburger kiemelkedő szerepet játszott Latinca kultuszának kialakításában szovjetunióbéli emigrációja során; többek között a nagy emlékezetpolitikai karriert befutó Latinca-ballada szerzőjében is Hamburgert tisztelhetjük.

Hamburger még a budapesti Orvostudományi Egyetem elsőéves hallgatójaként lett tagja a szociáldemokrata pártnak 1903-1904 környékén, továbbá az egyetemisták szociáldemokrata közösségének is vezető személyisége volt.⁹⁴ Ez egybeesik azzal az időszakkal, amikor a taglétszám 100-ról körülbelül 20 főre történő visszaesése miatt a diákmozgalom a „kipusztulás” után a pártvezetés paradigmaváltásának következtében új életre kelt. Ezekben az években elsősorban a munkásoktatás, majd 1905-06-tól kezdve már a választójogi harc volt a szocialista diákmozgalom tagjainak fő tevékenysége.⁹⁵ 1908 és 1910 között Berlinben élt, amely idő alatt az ottani munkásmozgalomban is szerepet vállalt, erről azonban idáig részletesebb információ nem került napvilágra.⁹⁶ A világháború előtt Zalaszentgróton tevékenykedett szakmájában, majd katonaorvosként került a frontra, 1917. júliusától pedig újra az országban tartózkodott. Hazaérkezése után a nagykanizsai MSZDP szervezet elnöke lett. Itt erőteljes antimilitarista tevékenységet fejtett ki (tüntetést szervezett, nyomorban élőkről készült fotósorozatot küldött Esterházy Móric miniszterelnöknek). November 25-én szónoka és szervezője volt az oroszországi forradalom üdvözlésére szervezett tömeggyűlésnek. 1918 februárja és novembere között az állam hadereje ellen elkövetett büntett (vasutasok sztrájkra történő felbujtása) vádjával letartóztatták és bebörtönözték. Az őszi forradalom győzelme után visszatért Nagykanizsára.⁹⁷ A jelenleg rendelkezésre álló tudományos feldolgozások és elérhető források alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Hamburger az MSZDP országos pártvezetésén belül – kapcsolati hálózatát tekintve – elszigetelt volt, ami különösen abból fakadt, hogy

⁹³ Hatos 2021, 228.

⁹⁴ Rézsó – Székelyhidi 1956, 4.

⁹⁵ Csunderlik 2022, 122.

⁹⁶ Rézsó – Székelyhidi 1956, 4.

⁹⁷ Gáborné 1972, 143-147.

egyetemista évei után nagyon sok időt töltött szülőföldjén, Zala vármegyében, ahol az országos helyett inkább a helyi mozgalom szervezésében szerzett érdemeket.

Az 1919-es év elején Hamburger a termelőszövetkezeti mozgalom élére állt, ez kölcsönzött személyének nagy jelentőséget. Ezért volt tehát az ő személye kiemelkedően fontos a somogyi politikai helyzet alakulásában, amikor 1919 február 23-25-e környékén Kaposvárra látogatott és meggyőzte a helyi szociáldemokrata vezetőséget, hogy hajtsanak végre radikális fordulatot agrárpolitikájukban és kezdjék el támogatni a nagybirtok felszámolását és a termelőszövetkezeti szervezést.⁹⁸ A termelőszövetkezetek megalakítását szokás volt Latincának tulajdonítani, aki ebben valójában (a vármegyei vezetéssel összhangban) mint Hamburger szándékainak instrumentuma vett részt. Hatos Pál „helytartó” szóhasználatát tehát így érdemes értelmezni. Teljesítette a párt által meghozott határozatot, amelyet Hamburger terjesztett elő, de nem volt valamiféle „előörse”, „meghosszabbított karja” Hamburgernek a somogyi pártszervezeten belül. Mindenesetre Latinca Sándornak gyakori somogyi tartózkodásai alatt személyes, politikai-elvtársi kapcsolata épült ki Hamburgerrel. Tehát ez a kapcsolata is az MSZDP korábbi politikájával elégedetlen, ellenzéki szereplőjével jött létre,⁹⁹ aki ráadásul a Berinkey kormány válságának idején már (Klémens Béla közvetítésének köszönhetően) a kommunistákkal is kapcsolatban állt.¹⁰⁰

FÉKOSZ

Latinca életének terei alapvetően 1918-1919 fordulójáig nagyon messze estek Somogy vármegyétől, ebből következik, hogy valójában a helyi munkásmozgalomban és a politikai életben – kezdetben legalábbis – nem tudott kapcsolati hálózatára erőteljesen támaszkodni. Valószínűleg első somogyi hónapjait – egyebek mellett – ennek kiépítésével, a helyi szociáldemokrata párttagokkal való jó kapcsolat kialakításával töltötte. Latinca a FÉKOSZ Somogy-Tolnai Kerületi Titkárságának szervezőtitkáráként került a megyébe, így feladata alapvetően a helyi szervezetek egymás közti, illetve (a Csizmadia Sándor vezette¹⁰¹) központ és a helyi, falusi szervezetek közötti kapcsolat betöltése volt.¹⁰²

A somogyi FÉKOSZ-mozgalom legfontosabb személyei Gyura János és Orbán István voltak, akik – Kávássy Sándor megfogalmazásával – Latinca „alvezérei” lettek. Jellemzően ők

⁹⁸ Kávássy 1967, 3-4.

⁹⁹ Milei 1962, 23.

¹⁰⁰ Klémens Béla visszaemlékezése 1954-ből. PSZL K29, 1-2.

¹⁰¹ Csizmadia, a szövetség elnöke ezidőben Buza Barna agrárminiszter mellett volt államtitkár.

¹⁰² Kávássy 1973, 23.

voltak azok, akik ténylegesen járták a falvakat és szervezték a földmunkásokat, míg Latinca elsősorban a kaposvári központban tartózkodott. A falusi szegényekkel – a legendákkal ellentétben – Latincának nem volt valós, közvetlen kapcsolata.¹⁰³ Mind Gyura, mind Orbán régi szereplője volt a somogyi szociáldemokrata mozgalomnak, mindketten a tényleges vármegyei vezető pozíciókat betöltő politikusoknál is régebb óta tevékenykedtek Somogyban.

Kettejük közül a somogyi (erdőcsokonyai)¹⁰⁴ születésű Gyura jelentősége volt nagyobb. Az 1919-es események idején már 50 éves, és 1893 óta párttag volt. A szociáldemokrata Földmunkásszövetség (a későbbi FÉKOSZ) létrehozásában játszott komoly szerepe miatt országos jelentőségű politikussá vált, az agrárproletárok körében szerveződő agitáció, mozgalom egyik fő figurája, a „Földművelők Országos 9-es Bizottságának” tagja volt.¹⁰⁵ 1906-ban az MSZDP somogyi vezetőségének is tagja lett, sőt, egy azévi főszolgabírói jelentés szülőfaluját az MSZDP „fő fészke”¹⁰⁶ nevezte Gyura agitációs tevékenysége miatt. A Tanácsköztársaság idejére a Somogy vármegyei szociáldemokrácia legnagyobb múlttal, és kiterjedt tapasztalattal, különösen a falvakban pedig jó ismerettséggel rendelkező politikusa volt. Mivel Gyura Latincával a FÉKOSZ révén közvetlen munkakapcsolatban volt Latinca első somogyi heteitől kezdve, ez a kapcsolat nagyon értékes volt számára, Gyurán keresztül a kulcsproblémaként jelentkező agrárkérdésben az információk a falusi agitációról közvetlenül Latincához kerültek. Gyura 1919 áprilisától a városi és a vármegyei munkástanácsban is szerepet vállalt. 1920-as büntetőperének vádirata szerint „szívvel-lélekkel a kommunizmus szolgálatába szegődött, mint meggyőződéses kommunista, és nem pedig mint szociáldemokrata, a proletárdiktatúra megszervezése, megalapítása, majd fenntartása és megszilárdítása érdekében minden erejével közreműködött, s agitációs beszédeit már 1919. évi március havában megkezdette.”¹⁰⁷

Orbán Istvánról kevesebb információval rendelkezünk. 1903-ben már feltétlenül a párt tagja volt,¹⁰⁸ de fontos funkciót sokáig nem töltött be, 1907-ben „ellenőrnek” választották.¹⁰⁹ Annyi bizonyos, hogy a szövetség (ti.: a FÉKOSZ) somogyi újraéledésekor, 1918 november 11-én rendezett földmunkás népgyűlésen beszédet mondott, decemberben pedig a Kaposvár

¹⁰³ Uo. 36.

¹⁰⁴ Ma Csokonyavisonta. Izgalmas véletlen, hogy (Nagyatádi) Szabó István szintén ebben a faluban látta meg a napvilágot 1863-ban. Az, hogy egy ekkora faluból két ilyen impozáns karriert befutó politikus is kikerült, nagyban köszönhető a Csokonya Vidéki Népinevelési Egylet, illetve vezetőjének, Szalóky Dániel működésének. (Erről lásd: Bősze 1988)

¹⁰⁵ Dokumentumok... 1971, 112.

¹⁰⁶ A barcsi főszolgabíró jelentése Somogy megye alispánjának a járás munkásmozgalmairól. Dokumentumok... 1971, 173.

¹⁰⁷ Gyura János. in: Andrassy 1975, 68-70.

¹⁰⁸ A kaposvári munkások május elsejei ünnepe. in: Dokumentumok... 1971. 93.

¹⁰⁹ Dokumentumok... 1971, 246.

környéki falvakban szervezett. Az 1918 december 26-i országos FÉKOSZ-értekezleten Gyura mellett ő volt a másik somogyi küldött.¹¹⁰ Egy visszaemlékezés érdekes információt rögzített Orbánról. Eszerint Latinca megérkezésekor kifogásolta a falusi lakosság körében végzett szervezését, mert állítólag Orbán olyan ígéreteket tett, hogy az MSZDP-be belépők számára pipadohányt és petróleumot fog biztosítani, sőt szentképeket és rózsafüzért osztott a vallásos érzületük miatt tartózkodó parasztoknak.¹¹¹

Kun Béla

Latincának az Oroszországból visszatérő bolsevik centrumhoz fűződő közvetlen személyes kapcsolatáról nem áll rendelkezésre perdöntő információ, jogosnak tűnik a feltételezés, hogy ilyen kapcsolatai nem voltak. Fennmaradt viszont egy Kun Béla és Latinca közötti levélváltás 1919 áprilisából, amely egy somogyi kisgazda politikus bírósági ügye kapcsán íródott. Kun levelében határozatlansággal, gyengekezűséggel vádolta Latincát, amit csalódásként állít be, mondván: *„Én önt úgy ismertem, mint forradalmárt. Úgy ismertem, hogy ön Somogyban eleven lelkiismerete lesz a proletárforradalomnak, aki kemény kézzel és világos fejjel védi meg a proletárdiktatúrát. Úgy véltem, hogy az ön becsületes proletáregyéniségén megtörik az ellenforradalom minden befolyása, minden próbálkozása.”*¹¹² Latinca is így fogalmaz: *„Ön ismer engem kedves Kun elvtárs”*. Ismeretségük jellegének meghatározása témánk szempontjából nem érdektelen, ugyanakkor erre a lehetőségeink meglehetősen szűkösek. Feltehetnénk, hogy a fiatakoruk nagy részét egy régióban, a Partiumban töltő két későbbi elvtárs akár már 1900 és 1907 között is szerezhettek valamilyen ismeretséget. Ennek azonban ellent mond, hogy eltérő társadalmi státusszal rendelkeztek, mind polgári karrierjük, mind munkásmozgalmi szerepvállalásuk eltérő szinten állt. Bár a földrajzi távolság Arad, Lippa illetve Kolozsvár és Nagyvárad között nem nagy, ahhoz mégis elég jelentős, hogy két ekkor még ennyire különböző társadalmi státuszban (Kun újságíró és a századforduló környéke óta MSZDP-tag volt, Latinca pedig valójában ekkor még egy tanulóéveit töltő, sokat utazó, önmagát kereső fiatal, akinek a munkásmozgalommal valódi kapcsolata nem volt) megismerte volna egymást. Sokkal valószínűbb, hogy az 1918-as év végén, Kunék hazaérkezésekor ismerkedtek meg, amikor azonban ez a kapcsolat nem válhatott se túl mélylé, se túl személyessé, hiszen ekkor Kun rendkívül sok emberrel találkozott az orosz mintájú

¹¹⁰ Kávássy 1969, 134-135.

¹¹¹ Klémens Béla: *Tizenkilences emlékek*. Útközben, 1969/1.

¹¹² Kommunista népvézerek egymás között. *Új Somogy*, 1919. szeptember 24, 2-3.

proletárforradalom kibontakoztatása érdekében. Viszonyuk elsősorban formális és közvetett lehetett, Latincáról alkotott pozitív véleményét Kun pedig inkább hírből szerzett információkra alapozhatta. Az egyik legfontosabb értesülést ezzel (Latinca és a bolsevikok kapcsolatával) kapcsolatban Klémens Béla 1954-es visszaemlékezése adja meg, amelynek keletkezésekor az országos politikában még sokáig ennek a nézetnek az ellenkezője volt közkeletű: „[Latincának] közvetlen kapcsolata a kommunistákkal nem volt, amíg meg nem ismerkedtünk.”¹¹³

Győrffy Antal és Pusztai Gazda Jenő

Ezeket a Latinca számára kedvező információkat azok a kommunista fiatalok, pártküldöttek (elsősorban Győrffy és Pusztai Gazda) közvetíthették a centrumba, akikhez Latinca Somogyba érkezésekor jól láthatóan és jó érzékkel közeledett. Latinca és Győrffy Kaposváron ismerkedtek meg, és itt Győrffy kezdeményezésére alakult meg az ellenforradalmi megmozdulások leverésére létrejött Latinca-század, amely – mint ahogy az nevéből is látszik – elsődlegesen Latinca Sándort tekintette vezetőjének,¹¹⁴ Annak ellenére volt ez így, hogy a direktórium Katonai-Karhatalmi Ügyosztályának vezetője a magát „szélsőséges szocialistának” nem tartó Peinhoffer Lajos volt.¹¹⁵ Nem nehéz belátni, hogy miért nem akarta őt Győrffy, és rajta keresztül lényegében az egész hatalmi centrum az ilyen ügyekben túlzott befolyáshoz juttatni.

Pusztai Gazda Jenő is elsősorban Latincával épített ki jó kapcsolatot hazaérkezése után. Kapcsolatukról a visszaemlékezésében így írt: „nagyon jó baráti viszony [alakult ki] [...], majdnem félszóból értettük egymást, és minden úgy történt, ahogyan mi megbeszéltük”¹¹⁶; illetve „nagyon bensőséges, nagyon jó barátság” alakult ki köztük.¹¹⁷ Lenyomata lehetne ennek az a tény, amire csak Pusztai Gazdától van értesülésünk, miszerint: „Latinca adott nekem egy meghatalmazást, hogy én az ő nevében, az ő jelenlétében vagy távollétében, mindazokban az intézkedésekben, amelyek a kormánybiztos hatáskörébe tartoztak, a saját belátásom szerint dönthetek.”¹¹⁸ Mivel azonban ezt semmilyen irat, vagy más személy visszaemlékezése nem bizonyítja, nem feltétlenül kell hitelesnek elfogadnunk.

A tény viszont – hogy a fiatal bolsevizált KMP-küldöttek Latincával, és nem a helyi szociáldemokrácia vezetőivel építettek ki jó kapcsolatot – alapvetően határozta meg a politikai

¹¹³ Klémens Béla visszaemlékezése 1954-ből. PSZL K29.

¹¹⁴ Somogyi Pál: *Az osztály vasökle volt.* Útközben, 1969/1, 91.

¹¹⁵ Kávássy 1973, 58., 64.

¹¹⁶ Pusztai Gazda Jenő 1970 október 12-én rögzített visszaemlékezése. PSZL 867. 20.

¹¹⁷ Uo. 15.

¹¹⁸ Uo. 23.

erőviszonyokat. A megbízottak centrumba való beágyazottsága, illetve Latinca formális pozíciója és hatásköre olyan dinamikát eredményezett, amely a vármegye vezetésében minden egyéb potenciális politikai erőt háttérbe szorított. A hatalom félperifériája Somogyban tehát Latinca és a két fiatal kommunista, Pusztai Gazda Jenő és Győrffy Antal környékén lokalizálható.

A helyi szociáldemokraták helye a kapcsolati hálózatban

Kaposvár, Somogy vármegye székhelyének szociáldemokrata pártszervezete 1903-ban alakult meg.¹¹⁹ Azokról a személyekről, akik 1918-1919 előtt is a helyi szociáldemokráciában, munkásmozgalomban fontos szerepet játszottak, jóval kevesebb forrás (visszaemlékezés, tudományos feldolgozás) áll rendelkezésre, mint a jelentős hős- és mártírkultusszal rendelkező Latinca Sándorról. Kapcsolati hálózatuk feltérképezésében így jóval nehezebb dolgunk van. Joggal feltételezhetjük azonban, hogy hálózatuk (lokálisan) jóval sűrűbb szövésű volt, mint a megyében kevesebb, mint fél évet töltő Latincáé, vagy a fiatal kommunistáké. A hatalmi konstrukció megértése szempontjából ennek megismerésének nagy jelentősége van, hiszen amíg az országos politikában könnyen kiszoríthatták Kun Béláék a hatalomból a szociáldemokrata mozgalom neves vezetőit, Somogy vármegyében – különösen kezdetben – erőteljesen kellett támaszkodniuk az MSZDP korábbi megyei vezetőségére.

A helyi szociáldemokráciát alapvetően kettéosztotta a bolsevizmushoz, illetve az öszirózsás (marxi szemmel nézve polgári) forradalomhoz való viszony kérdése. Az év elején még Garami Ernő által meghatározott uralkodó irányvonal ellenezte azt, hogy a polgári forradalom sikere után közvetlenül egy orosz mintájú proletárforradalmat kellene kivitelezni. A párton belüli ellenzéki, „baloldali” csoportok azonban nem kívántak a polgári pártokkal együttműködni és minél nagyobb szociáldemokrata kormányzati túlsúlyt szerettek volna létrehozni.¹²⁰ A Somogy vármegyei pártvezetés (talán elsősorban Tóth Lajos) ebben az értelemben a „baloldali” szociáldemokrata álláspontot képviselték.¹²¹ A szociáldemokrata párt másik csoportját vélhetően a Garami elképzeléseivel szimpatizáló, mérsékeltbb irányzat hívei közé elsősorban Peinhoffer Lajost és Zónig Istvánt sorolhatjuk, bár az ő tevékenységükről, gondolkodásukról rendkívül kevés ismeretünk van.

¹¹⁹ Egerszegi János: *A kaposvári munkásmozgalom bölcsőjénél*. in: Tanúságtevők II.

¹²⁰ Garami 1989, 72.

¹²¹ Kanyar 1969, 291.

A vármegyei pártszervezet fontos vezető tisztségét, az elnöki pozíciót Tóth Lajos, jákói születésű nyomdász töltötte be. Sokáig Kovács Miksával egyenrangú vezetők voltak a pártszervezetben, azonban Kovács a háború miatt (mint frontkatona) nem tartózkodhatott a városban. Tóth szerepe ekkor nőtt meg jelentősen, dominanciáját pedig Kovács visszatérése után is meg tudta tartani.

Kávássy Sándor diagnózisa szerint a direktórium két tagja, a fővárosból küldött Latinca és a helyi vezető, Tóth között a viszony többször konfliktusokkal terhelt volt. Ennek okát nem csak a centrumból érkezett kiküldött – helyi vezető vetületében értelmezhetjük, hanem elvi egyet nem értések is megfigyelhetők közöttük. Ennek a különbségnek egy fontos, forrásokkal jól rekonstruált momentuma, hogy Tóth áprilisban a tanácsválasztásokon az ellene szavazókat letartóztatta és Latinca személyes fellépése után mondott csak le ilyennemű tevékenységéről.¹²²

Tóth nevéhez köthető az az érdekes politikai nyitás is, amikor a párttól és a mozgalomtól idegen, viszont a helyi viszonyokat ismerő és népszerű (Nagyatádi) Szabó István nem csak nyilvánosan kibékült a vármegye szocialistáival, hanem az egyesült munkáspártba is belépett.¹²³ Szabó „beszervezése” a somogyi kisgazda-szimpatizánsok pacifikálásának legszembetűnőbb gesztusa, ezt pedig egyértelműen Tóth nevéhez kötötte az egyébként a párt által irányított helyi sajtó.

Tóth helyi kapcsolatainak minőségére és hasznosságára utal az a történet, amely Simon László tanító visszaemlékezéséből maradt ránk, aki a Tanácsköztársaság gyermeküldötetési programjának keretében gyermekeket üdültetett Fonyódon a Kormányzótanács lemondása idején, augusztusban. A Kaposvárról Fonyódon keresztül külföldre menekülni szándékozó proletárdiktatúrabéli vezetők (Tóth Lajos és Szalma István, majd másnap Latinca és Tóth) a Tóth és Simon közötti kapcsolatot kihasználva tudtak megszállni Fonyódon, és itt Simontól hamis iratokat is kaptak.¹²⁴

Kovács Miksa

1906-ban a vármegyei pártvezetésben komoly személyi változások történtek, az ekkor megválasztott pártvezetőségéből pusztán egy személy maradt ebben a pozícióban a következő

¹²² Kávássy 1973, 62.

¹²³ Kávássy 1967, 137.

¹²⁴ *Simon László visszaemlékezése az 1919. augusztus 6 és 8 között történetekre.* XXXV. 56. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Archívumának saját iratai, Latinca Sándor személyi gyűjtemény.

évben is. Ebben az évben lett a párt megyei titkára Kovács Miksa. Egészen 1919-ig töltötte be a budapesti születésű kárpitosmunkás ezt a pozíciót. Somogyi titkárságának idején – amely idő alatt Tóth Lajossal nagyjából egyenrangú vezetőnek számított – Kovács – ellentétben a helyi szociáldemokrata vezetés többi tagjával – volt orosz hadifogoly.¹²⁵ Az életéről készült eddigi szerény mennyiségű, felületes feldolgozás viszont itteni tevékenységét nem tárgyalja, a somogyi internacionalistákról született összefoglaló tanulmánykötet és visszaemlékezés-gyűjtemény sem tesz említést esetleges párttagságról vagy szerepvállalásról.¹²⁶ Fiával, Koltai Kovács Béla (aki 1919-ben 17 éves volt, és újságíróként maga is vállalt bizonyos közéleti szerepet ekkor) Petrák Katalin és Pécsi Anna felvett egy visszaemlékezést,¹²⁷ amely bizonyos személyes perspektívát ad Kovács kapcsolati hálójáról. Ebben Landler Jenőt (1918-19-ben belügyi népbiztos), Hajdu Gyulát (a külügyi népbiztos délvidéki biztosa és Baranya vármegye forradalmi kormányzótanácsai biztosa) és Bölöni Györgyöt (holland követ) emeli ki, mint apjának fontos, háború előtti politikai kapcsolatait. (Ennek az értesülésnek az értékét csökkenti, hogy mindhárman Párizsban élt emigrációban, hasonlóan Kovács Miksához és fiához.) Latinca Sándor neve is elhangzik, mint apja „munkatársa”, Tóth Lajost azonban Koltai Kovács nem említi.

Ez – a némiképp meglepő – tartózkodás könnyen magyarázhatja, hogy a Tanácsköztársaság fennállása alatt lényegében semmilyen fontos közigazgatási szerepet nem kapott, pusztán pártelnöki pozícióját tartotta meg. Ennek ellenére is – helyismerete és helybeli beágyazottsága miatt – fontos szerepet játszott az események egy részében. A március 10-i hatalomátvétel alkalmával Schneller Béla, Szalma István és 25-30 felfegyverzett katona társaságában tört ajtót a távollévő alispánt helyettesítő Vizeki Tallián Andor főjegyzőre, aki a hatalmat emiatt átadta a 3 tagú szociáldemokrata direktóriumnak.¹²⁸ Tóth Lajossal közösen a népköztársaság ideje alatt elsősorban ők képviselték azt az irányvonalat Somogyban, amely az MSZDP országos vezetésével szemben állva a megyei hatalom erőszakos átvételét tekintette céljának.

¹²⁵ *Kovács Miksa*. in: Andrassy 1975, 91.

¹²⁶ Kukkné – Varga 1967.

¹²⁷ MNL SML XXV. 56. A (sz) K/21. MSZMP Archívum személyi gyűjteményei: A munkásmozgalom somogyi résztvevőivel kapcsolatos iratok, egyéb dokumentumok. *Koltai Kovács Béla visszaemlékezése 1971. október 16-án*.

¹²⁸ Kávássy 1964, 189.

„Jobboldaliak”

Nagyon keveset tudunk egyelőre a Szociáldemokrata Pártnak azon ún. helyi „jobbszárnyáról”, akik a proletárdiktatúra alatt is tevékenykedtek a megyében. Közülük a historiográfiában (főleg Györffy visszaemlékezései folytán) árulóként elkönyvelt Zónig István emelkedik ki elsősorban, akit májusban Györffy szerint *„budapesti jobboldali szociáldemokraták nyomására”*¹²⁹ neveztek ki kormányzótanácsi biztosnak. Zónig korábban (novembertől) a kaposvári munkástanács intézőbizottságának tagja¹³⁰ és a karhatalom parancsnoka is volt.¹³¹ Hogy kik ezek a bizonyos „jobboldali szociáldemokraták”, akik Zónigot támogatták, és ő miért élvezte a bizalmukat, érdemes lenne a későbbiekben feltárni.

A helyi mérsékelt, vagy „jobboldali” szociáldemokrácia képviselői közé kell sorolnunk Peinhoffer Lajost is, aki a Direktórium tagja volt, bár valódi szerepkörrel nem rendelkezett. Peinhoffer direktóriumi tagságában, amelyben saját bevallása szerint *„tényleges hatásköre nem volt”*¹³², könnyen lehet, hogy arra jelenségre láthatunk példát, melyet Kondor Bernát írt le az emigrációban tartózkodó Garami Ernőnek címzett levelében: *„A mi régi embereink még látszat szerint sem rabjai [...] a bolsiknak, hanem a helyzet egyszerűen az, hogy az ő megkérdezésük nélkül választják be mindenféle testületekbe, amely testületek munkájában nem vesznek részt.”*¹³³ Valószínű hipotézisnek tűnik, hogy Peinhoffer látszólagos szerepvállalása a kommunista hatalmi centrum azon stratégiáját mutatja, amely reprezentációs szempontból még a bolsevizmust alapvetően elutasító szociáldemokrata párttagokat is fel kívánta használni a pozíciójuk megerősítésére.

Éretlen tacsók és kispazdabarátkonzervatívok. A helyi vezetők konfliktusai a pártküldöttekkel

Bár a politikusok megszólalásaikban jellemzően az egyesült munkáspárt egységét igyekeztek mutatni, bizonyos források mégis rendelkezésre állnak, amelyek a helyi szociáldemokrata pártvezetés és az 1918-19-ben Somogyba került személyek közötti ellentéteket, ellenérzéseket mutatják be. Latinca Sándor például kihallgatásán a következőképpen fogalmazott: *„...engem, mint nemrég jöttet az itteni vezetőség nem szívesen látott”*.¹³⁴ Ezt támasztja alá Klémens Béla

¹²⁹ Györffy Antal: *Életrajz*. in: Somogyi... 1959, 25.

¹³⁰ Kávássy 1964, 193.

¹³¹ Farkas 2019, 19.

¹³² *Peinhoffer Lajos kihallgatásának jegyzőkönyve*. MNL SML XXXV. 56. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Archívumának saját iratai, Latinca Sándor személyi gyűjtemény.

¹³³ Garami 1989, 143.

¹³⁴ Kávássy 1973, 105.

visszaemlékezése is: „Ideérkezése után [Latincát] kezdetben bizalmatlanság fogadta, mert kitűnt, hogy elméletileg képzetesebb volt, mint a helybeliek.”¹³⁵

Az 1919 június 10-i vármegyei Munkástanács-ülésen Tóth Lajos és Kovács Miksa is felszólalt a központból küldött „éretlen tacsók”¹³⁶, vagyis fiatal, helyi viszonyokat nem ismerő, radikális agitátorok ellen. Kovács szerint: „...nekünk nem kell forradalmi tanítót küldeni. Tanulni akarunk, de akiket ide küldenek még egy fél év előtt mit sem tudtak a szakszervezetről. Fiatal gyerekeket küldenek ide, akik aztán olyan jelentéseket adnak, hogy mi konzervatívek vagyunk s a kisgazdákkal barátkozunk. Forradalmi érzést nem felülről kell diktálni, a népben kell annak lenni s nekünk azt már előbb diktálta a nép mint Budapestnek.”¹³⁷ A felszólalásokból pregnánsan mutatkozik meg a helyi vezetők ellenérzése a „felülről”, Budapestről, vagyis az általuk helyesen érzékelt hatalmi centrumból a perifériára küldött „követek” ellen. Egyértelműnek tűnik tehát, hogy a helyi szociáldemokrata vezetés, és a jellemzően nem helyi, illetve ennél fontosabb, hogy a háború előtti illetve alatti szakszervezeti munkásmozgalomban részt nem vevő „homo novusok” között ellentétek feszültek.

Következtetések

Miért Latinca Sándor lett Somogy vármegye forradalmi kormányzótanácsai biztosa?

„Ma sem tudom, miért rám esett a választás” – nyilatkozott szeptember 16-án (tehát közvetlenül halála előtt) Latinca saját forradalmi kormányzótanácsai kinevezéséről.¹³⁸ A megjelent feldolgozások sem kíséreltek meg magyarázatot adni a korábban a direktóriumban sem első embernek számító Latinca kinevezésére. Valószínűleg Latinca kultuszának kiépülése, a rendkívüli képességű hős eszményképének torzított mivolta miatt nem gondolta sem Kávássy Sándor, sem Andrassy Antal úgy, hogy Latinca kinevezése különösebb indoklásra szorul. Pedig a pozíció betöltésére felmerülő opciók viszonylag széles tárháza maradt az utókorra. Török Gábor korábbi debreceni párttitkárt ki is nevezték, azonban ő végül maga a direktórium (tehát valószínűleg Tóth Lajos) együtt nem működésének következményeképpen nem foglalhatta el tisztségét.¹³⁹

¹³⁵ Klémens Béla felszólalása az 1969 március 10-12-én rendezett jubileumi ülésen. Kanyar 1969, 283-284.

¹³⁶ Tóth Lajos felszólalása a Somogy vármegyei Munkástanács ülésén. *Somogyi Munkás*, 1919. június 11., 1.

¹³⁷ Kovács Miksa felszólalása Somogy vármegyei Munkástanács ülésén. *Somogyi Munkás*, 1919. június 11., 1.

¹³⁸ Kávássy 1973, 105.

¹³⁹ Uo., 105.

Török mellett komolyan felmerült Zónig István neve is, mint a vármegye élén álló megbízott. Ő – Györffy Antal szerint – „a budapesti jobboldali szociáldemokraták befolyására” jött volna számításba.¹⁴⁰ Felmerülhet, hogy esetleg a helyi szociáldemokrácia is inkább őt látta volna szívesen a vármegye élén, tekintettel arra, hogy Latinca már idézett vallomása szerint saját kinevezése „az itteni pártvezetőség tudtán kívül történt, mert [őt], mint nemrég jöttet az itteni vezetőség nem szívesen lát[ta]”.¹⁴¹

Hogy valójában mi történhetett azt Györffy Antal visszaemlékezéséből tudjuk meg: „Mi, fiatal kommunisták ezzel [Zónig kinevezésével] nem értettünk egyet. Róth Imre [...] egyetemi hallgatóval, mint a Latinca-század tagjával, felutaztam Budapestre s közöltük Rabinovics elvtárssal, aki belügyi helyettes népbiztos volt, hogy Zónig kinevezésével nem értünk egyet. Rabinovics elvtárs azt mondta, hogy egy óra múlva jöjjünk vissza, ez idő alatt megbeszéli a dolgot az illetékesekkel. Mire visszajöttünk, már készen volt a felmentő és kinevező okmány. Egyik szólt Zónig Istvánnak, a másik Latinca Sándornak.”¹⁴²

A pozíció betöltésének kérdésére a hálózati gondolkodás kínál választ. A kapcsolati hálózat struktúrájában elfoglalt helyéből logikusan következik Latinca előmenetele. A Latinca-század két fontos szereplője, korábbi kommunista pártküldöttek, akik valójában a Kun-féle, Oroszországban összezsírozódott centrumhoz jóval több és erősebb szállal kötődtek, mint a vármegye vezetői közül bárki, közben tudtak járni az illetékes szerveknél, úgy, hogy a saját akaratok és belátásuk szerint dőljön el a megye vezetőinek sorsa. A korábbi feldolgozások Györffy közbenjárásának jelentőségét nem értékelték megfelelően. Hogy a megyevezetés legfelsőbb tisztségének betöltése egy valójában semmilyen fontos formális hatalmi pozícióval nem rendelkező személy saját belátása szerinti beavatkozása miatt dőlt el, jól illusztrálja, hogy a hatalmi központhoz vezető utak rajta keresztül futottak a helyi szociáldemokráciától, de még a Budapesten jobb kapcsolatokkal rendelkező Latinca Sándortól is, a periferiából a centrumba.

Nem tekinthetjük véletlennek a közbenjáró Rabinovics József személyét sem. Vele és Kellner Sándorral kötött szaratovi ismeretsége nyilvánvalóan szempont kellett, hogy legyen, amikor Györffyték fővárosi útjuk célpontját megtervezték. Bár Rabinovics, mint belügyi népbiztoshelyettes egyébként is illetékes volt, ez inkább a szerencsés véletlennek köszönhető, hiszen a bolsevik centrumban éppen hozzá fűzték a legszorosabb szálak Györffy Antalt.

¹⁴⁰ Györffy Antal: *Életrajz*. in: Somogyi... 1959, 25.

¹⁴¹ Kávássy 1973, 105.

¹⁴² Györffy Antal: *Életrajz*. in: Somogyi... 1959, 25.

Latinca Sándor – mint ahogy arról feljebb már esett szó – a második világháború utáni Magyarországon szinte mitikus hőssé lépett elő, ami személyének helyesebb megértését és megítélését jelentősen gátolta és gátolja. Ami körülötte talán máig a legnagyobb kérdés maradt, az az ideológiai elköteleződése a bolsevik kihívás árnyékában, tehát a Tanácsköztársaság kitörése előtt a forradalmi szocialistákkal, vagy bolsevikokkal fennálló kapcsolatainak mibenléte. Hajdú Tibor, az 1918-1919 évi forradalmak terén jelentős presztízzsel rendelkező történész egy interjúban egyértelműen koholmányának minősítette Latinca Sándor kommunista mivoltát.¹⁴³ Hajdu az 1969-es kaposvári nagyszabású ünnepi, jubileumi konferencián részletesen fejtette ki véleményét Latinca 1918-1919-es politikai státuszáról: „Nyilvánvaló, [...] hogy Latinca nem volt kommunista, mint ahogy egy időben voltak törekvések a beállítására. Ugyanakkor az is [...] bizonyítható, hogy a Somogy megyei baloldali szociáldemokrata vezetés és a kommunista párt között pozitív kapcsolat volt és a kommunista párt Latinca tevékenységét általában pozitívan értékelte.”¹⁴⁴ A Latincáról alkotott politikai-ideológiai kép azonban – véleményünk szerint – kapcsolati hálózatának figyelembevételével lényegesen árnyalható.

A korai, ötvenes-hatvanas évek történetírói munkái nem pusztán bizonyos kommunista kollaborációt vagy szimpátiát rögzítettek Latinca Sándorról. 1955-ben megjelent első életrajza még mint a KMP alapítótagja ír Latincáról.¹⁴⁵ Mészáros Károly 1966-ban ezt a megállapítást annyiban módosította, hogy Latinca csak decemberben lett a KMP tagja, mégpedig Somló Dezső hívására.¹⁴⁶ Ezt (párttagságát) – hitelt érdemlő források hiányában – valóban el kell utasítanunk.

Hamburger Jenő meglehetősen különutas, radikális álláspontot képviselt a Szociáldemokrata Párton belül. 1918 szeptember 18-án Hamburger és a nagykanizsai pártszervezet másik vezetőjének bírósági perét a Pravda „az első magyarországi bolsevik pörnek” nyilvánította.¹⁴⁷ Az ekkor a bolsevizmussal még legfeljebb közvetve kapcsolatba lépő

¹⁴³ „...el kellett fogadni négy-öt dogmát, amelyeket nem lehetett megcáfolni a Tanácsköztársasággal foglalkozva, például, hogy Szamuely nem lehetett öngyilkos [...], hogy Stromfeld Aurél belépett a kommunista pártba, vagy hogy Latinca Sándor kommunista volt, hiszen egy ilyen kiváló mártír nem is lehetett más, noha persze nem volt az.” Csunderlik 2021, 7.

¹⁴⁴ Kanyar 1969, 290-293.

¹⁴⁵ Szabó 1955, 15.

¹⁴⁶ Mészáros 1966, 62.

¹⁴⁷ Rézsó – Székelyhidi 1956, 9.

Hamburger ezzel szemben semmiképp sem tekinthető „bolseviknak”. Tény azonban, hogy mint az MSZDP régóta radikális, kisebbségben lévő ellenzékének tagja a hazatérő, immár joggal bolsevik pártnak nevezhető KMP-vel szimpatizált, és velük hamar közös nevezőre jutott.

Tanulmányunk tehát azt a következtetést vonja le Latinca kapcsolati hálózatának elemzéséből, hogy őt – fővárosi politikai szereplése során – ahhoz a baloldali szociáldemokrata szárnyhoz kell sorolnunk, amely Hajdu Tibor megállapítása szerint sokkal inkább „önálló, bár szervezetlen erőként lép[ett] fel, a Katonatanács, illetve Pogány-Mór-Feldmann-féle vezető csoportja pedig teljesen önálló politikát folytat[ott], amely meglehetősen hasonló [volt] a német függetlenek balszárnyának irányzatához. A kommunisták februári letartóztatása ellen a baloldal nem emelte fel szavát, de nem is támogatta, miután a provokáció hátterére fény derült.”¹⁴⁸ A korábban nagyrészt figyelmen kívül hagyott megjegyzés kapcsán, Latinca kapcsolati hálózatának két fontos szereplőjéről tett, már idézett megállapításra kell, hogy felfigyeljünk. Az egyik Klémens Béla visszaemlékezése, aki rögzítette, hogy a szociáldemokrata pártban „milyen elkeseredett hangulat uralkodott [...] a fúzió ellen. Ezzel a ténykedéssel Hamburger Jenő, az SZDP akkori titkára is egyet értett.”¹⁴⁹ Másrészt pedig Somló Dezső a KMP felé mutatott attitűdje, amikor is csak hosszas gyözködés után volt hajlandó lemondani a német mintájú független szocialista párt gondolatáról, és a kommunisták pártjához csatlakozni.¹⁵⁰ Ezt kiegészítve azzal – amit Klémens is megerősít¹⁵¹ – hogy, Latinca Somogyba érkezéséig nem volt figyelemreméltó kapcsolatban a kommunistákkal egyértelmű következtetésre juthatunk, és kijelenthetjük, hogy Latincának a kommunizmustákhöz (még) nem volt kötődése, sokkal inkább közeledett a MSZDP baloldali ellenzéki csoportjához, illetve a független szocialista gondolathoz.

Másrészről Latinca bolsevizálódásának képzetét Somogyba érkezése után nem szabad elvetnünk. Ekkortól jól kimutathatóan és érezhetően közeledett a helyi (baloldali) szociáldemokraták által uralt somogyi MSZDP szervezet tagjai helyett (!) a KMP kiküldöttjeihez, Györffy Antalhoz és Pusztai Gazda Jenőhöz, akik hamarosan annak a Latinca-századnak lettek vezetői, amelynek Latinca névadója, „tiszeletbeli parancsnoka”¹⁵², „nemcsak tervezője [...], hanem a lelke is”¹⁵³ lett. A fiatal kommunisták számára tehát Latinca, egyfajta bizalmas politikai példakép és mentor lehetett, emellett pedig barátként tekintettek rá. Hogy ezt

¹⁴⁸ Hajdu 1969, 22.

¹⁴⁹ Klémens Béla 1954-ben felvett visszaemlékezése. PSZL K29, 2.

¹⁵⁰ Vágó Béla: *A Vörös Újság első számáról*. in: Petrák 1986, 134-135.

¹⁵¹ Klémens Béla 1954-ben felvett visszaemlékezése. PSZL K29, 3.

¹⁵² Somogyi Pál: *Az osztály vasökle volt*. Útközben, 1969/1, 91.

¹⁵³ Pusztai Gazda Jenő 1970-ben rögzített visszaemlékezése. PSZL 867. 12., 17.

a kapcsolatot Latinca pusztán kihasználta céljai elérésére, vagy éppen Győrffyké lettek volna azok, akik elsősorban profitáltak a kapcsolatból, lehetetlennek tűnik megállapítani. A legvalószínűbb, hogy a kapcsolat mindkét fél számára előnyös volt.

A „helyiek” háttérbe szorulása

Kávássy Sándor hatalmi rangsort állított fel a négy fontos politikust tömörítő direktóriumban játszott szerep fontossága alapján a tagok között. Tóth szerint, korábbi „nyomasztó túlsúlya” után is megőrizte „*primus inter pares*”-ként kiemelt szerepét. A második helyen eszerint a „rangsor” alapján Schneller Béla szerepelt, Latinca pedig csak harmadrangú szereplője volt a Direktórium néven működő hatalmi konstellációnak.¹⁵⁴ Tóth kiemelt szerepét példázza, hogy ő vehette át a főispáni irodát, illetve többségében annak személyzetét is.¹⁵⁵ Ennek a hatalmi rendnek a kialakulását hálózati megközelítésben az magyarázza, hogy ezekben a hónapokban a helyi viszonyok és szereplők közé „beágyazott” Tóth meg tudta őrizni vezető szerepét, a saját kapcsolati hálózatától távolra szakadó Latinca pedig még nem volt képes ezt a rendet felborítani. Latinca Sándor szavaival élve a direktórium ügyeit „*Tóth Lajos intézte túlnyomó befolyással*”¹⁵⁶. Az MSZDP puccsszerű somogyi hatalomátvétele utáni 11 napban, illetve a proletárdiktatúra első hónapjaiban Tóth egyértelműen dominálta a hatalmi viszonyokat a direktóriumon belül.

Ebben az időszakban kezdődött el Latinca „barátkozása” későbbi pártfogóival, akik a róla elnevezett egység tisztjeiként is ismertek, emellett pedig a KMP, majd később az egyesült párt bolsevik-kommunista centrumának megbízottjaiként tevékenykedtek. Győrffy és Pusztai Gazda, bár Latincánál több helyi kapcsolattal rendelkeztek, a helyi szociáldemokráciában így is kívülállónak számítottak, már fiatal életkoruk miatt is. Ilyen módon tehát Latinca kapcsolatépítési stratégiájának sikereként is elkönnyelhetjük azt, hogy rajtuk keresztül előbb előmozdult Tóth árnyékából, majd – a korábban már tárgyalt módon – egyenesen a megye első embere lett. Még direktóriumi tag korából jellemző példa lehet pozíciójának stabilizálódására a fentebb már szintén tárgyalt jelenet; az áprilisi tanácsválasztások során bebörtönzésekkig vetemedő Tóthtal szemben sikerrel tudott fellépni.

Ami ilyen szempontból Latinca Sándor sikerének könnyelhető el, az a másik oldalon természetesen a helyi szociáldemokráciában nagy múlttal rendelkező vezetők kapcsolati

¹⁵⁴ Kávássy 1973, 64-65.

¹⁵⁵ Andrassy 1986, 358.

¹⁵⁶ Kávássy 1973, 62.

tőkéjének inflációjaként aposztrofálható. Tóth, Kovács, Schneller vagy Szalma hiába tették magukévá a forradalmi szocialista elképzeléseket, és hiába próbáltak a bolsevik-kommunista irányvonalon politizálni. Az ő személyüknek – kapcsolati hálózati, így politikai szempontból – csak addig volt a hatalmi centrum számára jelentősége, amíg a központtal jobb kapcsolatban lévő Latinca helyzete a lokális kapcsolati hálózatban nem stabilizálódott. Ezek a személyek nem politikai álláspontjuk miatt szorultak vissza, hiszen Tóth Lajos sok esetben Latincánál radikálisabban és erőszakosabban képviselte a proletárdiktatúra intézményét. Ebben újra a fentebb említett letartóztatások története állhat előttünk példaként, de például Révy államügyész az igazságügyminiszterhez címzett levele is a következőképpen fogalmaz: „*Tóth Lajos a szociáldemokrata párt elnöke s direktórium tag [és] Szalma István városi politikai megbízott, [...] véresszájú demagóg volt, kik a proletárdiktatúra alatt a polgári osztályokat állandóan fenyegették.*”¹⁵⁷

Nem minden helyi szociáldemokratának volt azonban egyáltalán szándékában tevékeny részt vállalni a Tanácsköztársaság közéletében. Peinhoffer Lajos, aki saját direktórium szerepéről így nyilatkozott: „*tényleges hatásköröm nem volt, néha aláírtam a többi direktórium tag távollétében, de én semmiféle ügyben nem intézkedtem. Megbeszéléseken én nem vettem részt, a fontos ügyeket Tóth, Latinca, Schneller [Béla] beszéltek meg és intézték el.*”¹⁵⁸ Peinhoffer súlytalanságát ugyanakkor nem csak ez bizonyítja, hanem az is, hogy a rábízott Katonai-Karhatalmi ügyosztály áprilisban beolvadt a Politikai Ügyosztályba (ezzel is annak vezetőjének, Tóth Lajosnak a szerepét növelve).¹⁵⁹ Ez a súlytalanság azonban valószínűleg nem kényszer eredménye volt. Peinhoffer, aki nem volt a Kun-csoport politikájának híve, a tudatos háttérbe vonulást választotta, felmérve, hogy nincs lehetősége a saját politikai elképzelései szerint politizálni. Teljesen azonban nem maradhatott a játéktéren kívül, reprezentációs célokból a hatalmi centrum az ő személyét is fel kívánta használni.

Összegzés

A kutatás és a tanulmány, amelynek célja a Tanácsköztársaság somogyi vezetőinek kapcsolati hálózatának feltérképezése volt, összességében már jelen stádiumában is képes volt eredményeket felmutatni. A jövőben a kutatást két irányban is eredményesen lehetne folytatni.

¹⁵⁷ dr. Révy államügyész levele az igazságügyminiszterhez. MNL SML XV. 44: Andrassy Antal főlevéltáros gyűjteménye.

¹⁵⁸ Peinhoffer Lajos kihallgatásának jegyzőkönyve. MNL SML XXXV. 56. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Archívumának saját iratai, Latinca Sándor személyi gyűjtemény.

¹⁵⁹ Kávassy 1973, 65.

„Mikroszinten”, a községi, városi munkástanácsokat vizsgálva; illetve a szomszédos vármegyékre bővítve régiószintű kutatássá terjeszteni. A munka tehát nem tekinthető befejezettnek, de jelenleg is érdemben tud hozzátenni a somogyi Tanácsköztársaság-historiográfiához. Az új megközelítés alkalmazása során egyrészt a helyi történetekben fontos szerepet játszó politikusokról alkotott képet sikerült jelentősen árnyalni, azáltal, hogy társas, illetve politikai környezetüket rekonstruáltuk. Ez a dolgozat foglalkozott először a Latinca Sándor és a somogyi fiatal kommunisták, pártküldöttek (elsősorban Györffy Antal és Pusztai Gazda Jenő) között kialakult szoros kapcsolat jelentőségével, és elemezte lényegileg ennek hatását a politikai változásokra. A dolgozat – amelyet a hálózati megközelítés logikai rendje kapcsol össze – alkalmat adott arra, hogy Somogy vármegye tizenkilences vezető szereplőit egymáshoz, és a politikai élet más szereplőéhez fűződő viszonyukban ábrázolja, megjelenítse.

Felhasznált források és irodalom

Levéltári források jegyzéke

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (MNL SML):

XV. 44. Dr. Andrassy Antal főlevéltáros gyűjteménye

XVI. 2. Latinca Sándor kormányzótanácsi biztos levelezése

XXV. 56. MSZMP Archívum személyi gyűjteményei: A munkásmozgalom somogyi résztvevőivel kapcsolatos iratok, egyéb dokumentumok.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PSZL):

G69 Györffy Antal visszaemlékezései

867. 12. Pusztai Gazda Jenő memoárja

K29 Klémens Béla visszaemlékezése

686. 47. Latinca Sándor személyi gyűjtemény

Forráskiadványok, visszaemlékezések

Csonka – Fiziker 2019.	(szerk.) Csonka Laura, Fiziker Róbert: <i>Proletárdiktatúra alulnézetben. Válogatott levéltári dokumentumok a Magyarországi Tanácsköztársaság időszakából. „És rendszeresíttetnek az összes ballépések”</i> . Bp., 2019.
Dokumentumok... 1971.	<i>Dokumentumok Somogy megye munkásmozgalmának történetéből 1870-1918</i> . Kaposvár, 1971.
Garami 1989.	Garami Ernő: <i>Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulságok</i> . Bp., 1989.
Kukkné – Varga 1967.	(szerk.) Kukk Györgyné, Varga József: <i>50 éve történt</i> . Kaposvár, 1967.
Petrák 1986.	(szerk.) Petrák Katalin: <i>Kun Béla a kortársak szemével</i> . Bp., 1986.
Tanúságtevők II.	<i>Tanúságtevők. Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből. 1905-1918. október</i> . Bp., 1976.
Tanúságtevők III./b	<i>Tanúságtevők. Visszaemlékezések a magyarországi 1918-19-es forradalmak résztvevőitől</i> . Bp., 1978.
Somogyi... 1959.	<i>Somogyi tizenkilencesek</i> . Kaposvár, 1959.

Feldolgozások

- Andrássy 1975 (szerk.) Andrássy Antal: *Somogy megye munkásmozgalmának kiemelkedő harcosai. Életrajzgyűjtemény*. Kaposvár, 1975.
- Andrássy 1986 Andrássy Antal: *Aradtól Kaposvárig. Száz éve született Latinca Sándor, Somogy megye kormányzótanácsbíbiztosa*. In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 17. Kaposvár, 1986. 343–374.
- Andrássy 1987 Andrássy Antal: *Somogyi katonák az első világháborúban és az oroszországi polgárháborúban (1914-1922)*. in: *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 18. Kaposvár, 1987, 327-359.
- Barabási 2016 Barabási Albert-László: *A hálózatok tudománya*. Bp., 2016.
- Bors 1960 Bors András: Kellner Sándor, az igaz bolsevik. *Soproni Szemle*, 1960/3.
- Borsányi 1979 Borsányi György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Bp., 1979.
- Bösze 1988 Bösze Sándor: *A Csokonya Vidéki Népművelési Egylet története (1868-1928)*. in: (szerk.) Kanyar József: *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 19. Kaposvár, 1988.
- Bús Fekete 1918 Bús Fekete László: *Katona forradalmárok*. Bp., 1918.
- Csunderlik 2021 Csunderlik Péter: „Nem hittem, hogy Kun Béla életrajzát rendesen meg lehet írni.” *Hajdu Tibor a pályájáról és az 1918–1919-es forradalmak történetének kutatásáról*. *Sic Itur Ad Asta* 2021/70. 5–18.
- Csunderlik 2022 Csunderlik Péter: *A Galilei Kör története*. Bp., 2022.
- Farkas 2019 Farkas Péter: *A Vörös Őrség és a Latinca-század tevékenysége a Tanácsköztársaság alatt Somogy megyében*. *Clio Műhelytanulmányok* 2019/5. (<https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok>, letöltés: 2022. április 24.)
- Ferguson 2019 Ferguson, Niall: *A tér és a torony. Hálózatok, hierarchiák és harc a globális hatalomért*. Bp., 2019.
- Foucault 1996 Foucault, Michel: *A szexualitás története*. Bp., 1996.
- Gáborné 1972 Gábor Sándorné: *A Zala megyei munkásmozgalom 1918-1919-es történetéről és Hamburger Jenő szerepéről*. in: (szerk.) H. Kerecsényi Edit: *A nagykanizsai Thúry György Múzeum jubileumi emlékkönyve*. Nagykanizsa, 1972.
- Hajdu 1958 Hajdu Tibor: *Tanácsok Magyarországon 1918-1919-ben*. Bp., 1958.
- Hajdu 1969 Hajdu Tibor: *Az 1918 októberi polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság története kutatásának újabb eredményei*. in: Kanyar 1969, 15-31.
- Hatos 2021 Hatos Pál: *Rosszfiúk világforradalma*. Bp., 2021.
- Kanyar 1969 (szerk.) Kanyar József: *Tanácsköztársaság Somogyban*. Kaposvár, 1969.
- Kávássy 1964 Kávássy Sándor: *Somogy vármegye direktórium 1919-ben*. In: (szerk.) Benkő László: *A Szegedi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei*. Szeged, 1964.
- Kávássy 1967 Kávássy Sándor: *Nagyatádi Szabó István politikai szereplése Somogyban az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság*

- idején. In: (szerk.) Benkő László: A Szegedi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei. Szeged, 1967.
- Kávássy 1969 Kávássy Sándor: *A Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetségének tevékenysége Somogyban 1918-19-ben.* In: (szerk.) Kanyar József: A Tanácsköztársaság Somogyban. Kaposvár, 1969.
- Kávássy 1973 Kávássy Sándor: *Latinca Sándor.* Bp., 1973.
- Kovács 2012 Kovács Bálint: A hálózatelemzés alkalmazásáról a történettudományban. *Világtörténet*, 2012. 3-4.
- Mészáros 1966 Mészáros Károly: *Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság parasztpolitikája.* Bp., 1966.
- Milei 1962 Milei György: *A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásáról.* Bp., 1962.
- Pócza 2002 (szerk.) Pócza Kálmán: *Álmaink állama. Egy hatalmi centrum az ezredfordulón.* Bp., 2002.
- Rab 2019 Rab Virág: *Kapcsolati hálózatok a történelemben.* Bp., 2019.
- Rézsó – Székelyhidi 1956 Rézsó Pál, Székelyhidi Vilmos: *Hamburger Jenő, az orvos és forradalmár.* Zalaegerszeg, 1956.
- Szabó 1955 Szabó Gyula: *Latinca Sándor, a „szegény proletárság igaz védője”.* Kaposvár, 1955.
- Szijártó 2014 Szijártó M. István: *A történész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata.* Bp., 2014.
- Szita 1970 Szita Szabolcs: Kellner Sándor, az internacionalista csapatok egyik szervezője. *Soproni Szemle*, 1970/2., 98-109.
- Varga 2019 Varga Lajos: *Kényszerpályáról tévútra. Szociáldemokraták a Tanácsköztársaságban.* Bp., 2019.
- Zab 2021 Zab Tamás Lóránd: *Pártállami mítoszépítés. Latinca Sándor kultusza Kaposváron.* Clio Műhelytanulmányok, 2021/2. (<https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok>, letöltés: 2022. október 6.)
- Zer-Aviv 2016 Zer-Aviv, Mushon: *If everything is a network, nothing is.* (<https://visualisingadvocacy.org/node/739.html>, letöltés: 2023. január 5.)
- Z. Karvalics 2018 Z. Karvalics László: *Információ, hálózat, történelem. Néhány elméleti megfontolás.* In: Hálózat, információ, történelem. Bp., 2018., 7.